

KLEBELSBERG-ISKOLÁK A DUNA-TISZA KÖZÉN

„Meg vagyok róla győződve, hogy nemcsak a történetírás utólagos ítélete, hanem a mai magyar nemzedék helyeslése is igazat ad e programnak, amelynek következetes keresztülvitelétől Magyarország lelki megújódását várom.”

(Gróf Klebelsberg Kuno, Néptanítók Lapja 1926. 29-30. sz.)

Gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszter kultúrpolitikájára és az általa irányított iskolaépítési akcióra emlékeztető írásomat egy múltbeli örömteli esemény felidézésével indítom. 1988-ban Kecskemét város peremén, az azóta már teljesen beépített Úrréten megnyitotta kapuit egy Klebelsberg-iskola, hogy felidézze a Trianon utáni éveket és az egykori tanyai iskolákat, a tanyavilág kultúrközpontjainak mindennapi életét. Klebelsberg Kuno portréi, iskolai tablók és minden magyaráztatnál szemléletesebb illusztrációk fogadták a látogatót, mint például Nagy-Magyarország és „maradék Magyarország” térképei. A két világháború közötti iskolák hiteles bemutatásához hiteles helyszín, korabeli épület és tárgyak, hiteles dokumentumok szükségesek. A kecskeméti Iskolatörténeti Múzeum megnyitásához mindez adott volt.

Az Úrrét 142. sz. épület egyike volt az 1926–1930 közötti tanyai iskolaépítési akció keretében átadott iskolaépületeknek. Míg az 1980-as években országszerte azt tapasztalhattuk, hogy a tanyai Klebelsberg-iskolák jelentős része elhagyott és gondozatlan, az úrréti iskolában 1987-ig tanítás folyt, az épület és környéke tiszta és rendezett volt. Nemcsak a főépület maradt változatlan, hanem az udvar és a melléképületek is megőrizték a hatvan évvel korábbi állapotot. Az előkertben még ekkor is ugyanolyan dísznövények virítottak, mint az 1920-as években. A nyolcvanas évek iskolabútorai helyett visszakerültek a régi padok, szekrények, szemléltetőeszközök. A történelmi ismeretterjesztő faliképeket, a régi diavetítőt és az Urania ismeretterjesztő sorozatot, a Szent István Társulat

tankönyveit vagy éppen a „Vágyainknak albuma – A Tündérvásár Nagymagyarországért” gyűjtőalbumot életkortól függetlenül érdeklődéssel nézegették a látogatók. És boldogan írták a táblára az egykori Magyar nyelvi példatár másolási gyakorlatait, köztük a legnépszerűbb Arany János-idézetet: „Ki ruházta föl a mezők liliomát? / Ki visel hű gondot az égi madárra? / Útlan bujdosónak ki vezérli nyomát? / Kit nevez atyjának az atyátlan árva? / Él még a jó Isten, ő engem is sze-

Kecskemét, Úrrét

ret; / Megadja, ha kérem, a mai kenyeret.” Az iskolatörténeti gyűjtemény bemutatása jól szolgálta az egykori értékek tudatosítását és a feledésbe sülyedt emlékezet frissítését.

Az 1980-as években – még a rendszerváltás előtt – nem Kecskemét volt az egyedüli hely, ahol felhívták a figyelmet Klebelsberg Kuno munkásságára és a tanyai iskolaépítési akcióra. Pedagógusok emlékeztek elődeik működésére, muzeológusok, könyvtárosok, helytörténeti kutatók gyűjtötték az iskolatörténeti emlékeket. A kutatások során mindenki szembesült azzal a ténnyel, hogy településének jelentős eseményei közé tartozik ez az akció. Ennek kapcsán Klebelsberg máig aktuális gondolatai is felidéződtek.

A két világháború közötti időszak vezető kultúrpolitikusa és a nevével fémjelzett iskolaépítési akció megszervezője, Klebelsberg Kuno számos fórumon elmondta és leírta kultúrpolitikai elképzeléseit. Többek között a Néptanítók Lapja 1926. évi 29-30. számában, a magyar kultúra jövőjéről szóló írásában: „Kultúrpolitikámnak két vezető motívuma: emelni a magyar tömegek művelődési szintjét, erkölcsi és szellemi belértékét, fajsúlyát, és ennek a műveltebb nemzetnek olyan vezetőket adni, akiknek a méretei megütik az európai dimenziókat, akiket a nemzet minden téren bizalommal és a siker reményével követhet. Nincs az az erő, amely ettől a kultúrpolitikától eltántorítson... Meg vagyok róla győződve, hogy nemcsak a történetírás utólagos ítélete, hanem a mai magyar nemzedék helyeslése is igazat ad e programnak, amelynek következetes keresztülvitelétől Magyarország lelki megújodását várom.”

Az iskolaépítési akció folyamata az ötlettől az ünnepélyes iskolaavatásig jól dokumentált, a nemzeti és az egyházi levéltárak ehhez kapcsolódóan gazdag iratanyagot őriznek. Ennek köszönhetően a kutatók számára adott a lehetőség – a szellemiségét és gyakorlati megvalósítását tekintve – máig tanulságos esemény részleteinek feltárására.

Dolgozatomban a Duna-Tisza közére vonatkozó források alapján mutatom be az iskolatörténetben mérföldkőnek számító iskolaépítési akciót.

TRIANON UTÁN – HELYZETKÉP ÉS NAGYSZABÁSÚ TERVEK

1925–30 között a magyar oktatásügy történetének legnagyobb szervezett, központi irányítású iskolaépítési akciójára került sor. Eszmei irányítója Klebelsberg Kuno, a korszak kiemelkedő kultúrpolitikusa volt.

Klebelsberg Kuno 1922 júniusától 1931 augusztusáig állt a kultusztárca élén. Egy évtizedes tevékenységét, elméleti munkásságát és kitűnő gyakorlati érzékét, szervezőkészségét kulturális reformok, tudományos, közművelődési és oktatási létesítmények sora fémjelzi. Kultúrpolitikai koncepciójában

jelentős szerepet kapott a magyar elemi népiskolai oktatás ügye. A magyar közoktatás helyzetéről már a miniszterségét megelőző hivatalnoki évei alatt is igyekezett pontos és reális képet kapni; felméréseket végeztetett és nagy statisztikai anyagot dolgoztatott fel az iskolák számáról, állapotáról. Meggyőződéssel vallotta, hogy a művelődés nem pusztán kulturális kérdés, hogy az életszínvonal és a termelési színvonal emeléséért a kultúrpolitika eszközeivel is küzdeni kell; Trianon után pedig az európai nemzetekhez való felzárkózást is a műveltségi szint emelésével vélte elérhetőnek.

A trianoni békeszerződés következményei súlyosan érintették az egyébként is nagyfokú elmaradottsággal küzdő magyar iskolaügyet. Az iskolaépületek kétharmad része – köztük a dualizmus korában épített, magyar tannyelvű, állami jellegű népiskolák – az új országhatárokon kívül maradtak. A tankötelesek számához képest nagyon kevés iskola működött, különösen az Alföldön. Amikor Klebelsberg átvette a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vezetését, az általa „maradék Magyarországnak” nevezett terület 8 millió lakosa közül több mint 1 millió hat éven felüli analfabéta volt. Az elemi iskolai oktatás meglevő tárgyi, épületbeli feltételei nem voltak elegendőek a hatósúlyos iskoláztatás biztosításához sem, miközben a korabeli Európa akkor már a nyolcosztályos népiskola megvalósítása felé haladt. Klebelsberg ars poeticájának vallotta: „Nekem az a hivatásom, hogy a közfigyelem fényszóróját arra a tényre vetítsem, hogy Eötvös József törvénye után 60 évvel a népiskolai törvény kellőképpen végrehajtva még nincs...”. A kulturális célok – és az erre fordítható összegek megszerzése – érdekében fáradhatatlanul harcoló Klebelsbergnek a tudományos, művelődési és egészségügyi intézmények látványos fejlesztése mellett az iskolahálózat bővítését is sikerült elérnie. A nagyszabású tanyai iskolaépítési akció megszervezésére a népszövetségi kölcsön felvételét követően kerülhetett sor.

Az akciót az erről szóló törvényalkotás előzte meg. 1925 júniusában készült el az a tervezet, amely az országgyűlés közoktatásügyi és pénzügyi bizottsága elé került megtárgyalásra. A dokumentum „A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról” címet viselte. A parlament 1926. február 11-én vitatta meg, 1926. évi VII. tc.-ként került be a Magyar Törvénytárba.

Az iskolaépítési program öt esztendőre szólt, és ezen az időszakon belül a legegésőbb gondok megoldására 5000 népiskolai objektum megvalósítását tűzte ki célul. (Az 5000 objektum nem ugyanannyi iskola, hanem – pontosan – 3475 tanterem és 1525 tanítói lakás felépítését jelentette.) Az akció lebonyolítása közben készült felmérések alapján Klebelsberg már jelezte, hogy az ötéves iskolaépítési programmal nem oldódik meg az iskolaügy gondja, s további fejlesztésre lesz

szükség. A megkezdődött programot sürgősségi akciónak tekintette.

Az iskolák felépítését államsegéllyel tették könnyebbé, erre az állami költségvetésből 25 millió aranykoronát (60 millió pengőt) biztosítottak. Az új iskolák építési költségeinek 50%-át fedezhették államsegélyből. Az építési költség végösszegéből már előre levonták a fuvar, az írás és a kézi munkaerő árát, ezzel ugyanis a környékbeli lakosok járultak hozzá iskolájuk építéséhez. A hiányzó összegeket a lakosság által fizetett iskolai pótdó biztosította. Az 1926. évi népiskolai törvénnyel létrehozták az Országos Népiskolai Építési Alapot, amelyből

a történeti Pest megye déli részéből és a régi Bács-Bodrog vármegye északi részéből alakult, az ország legnagyobb tanyás megyéje volt.) A tanyai lakosság növekvő aránya a századforduló éveitől folyamatosan újratemelte az iskoláztatási gondokat, s a népoktatási törvényben rögzített követelményeknek azok a közösségek is nehezen tudtak eleget tenni, amelyek egyébként fontos feladatként kezelték az iskolaügyet. A külterületek miatt az iskolákkal ellátott városok népoktatási statisztikái is megdöbbentő képet mutattak a zsúfoltságot és az analfabéták számát tekintve. Az akció az Alföldnek ezen a részén is komoly előrelépést jelentett a tanyai iskolahálózat

A külterületek miatt az iskolákkal ellátott városok népoktatási statisztikái is megdöbbentő képet mutattak a zsúfoltságot és az analfabéták számát tekintve

rövidlejárátú kölcsönöket folyósíthattak az igénylő községeknek.

A népiskolai törvény és az építési akció nem terjedt ki a fővárosra. Az új iskolák létesítését főként az Alföldre, ezen belül is nagyrészt a Duna-Tisza közére tervezték. Kiemelkedően magas volt a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területére szánt objektumok száma: 1018. Az akció gyorsan és szervezeten zajlott le. A törvénytervezet 1926. februári parlamenti vitája után nyolc hónapon belül sor kerülhetett az Alföldön felépült 361 új tanyai iskola felavatására, köztük a 28 új kecskeméti iskolaépület átadására. A kitűzött határidő – 1930 végéig – valamennyi tervbe vett népiskolai tanterem és tanítói lakás elkészült. 1930. október 25-én avatták fel az ötezredik számot viselő objektumot, a Szeged-rókusi iskolát. Az akció értékelésekor – a jelentős állami segítség mellett – megemlítendő, hogy a megvalósulás komoly terheket hárított a lakosságra, adó és munkavégzés formájában. A községek jelentős része az államsegélyeken és államkölcsönökön kívül más pénzintézetektől is kénytelen volt magas kamatú kölcsönöket felvenni. De ez sem oldotta meg maradéktalanul az oktatásügy gondjait. A megépült iskolák azonban jelentős mértékben javították az iskolahálózat elmaradott állapotát, különösen azokon a területeken, amelyek korábban kevés figyelmet kaptak. Ennyi idő alatt ilyen nagyszámú iskolaépítkezésre korábban nem került sor (és a későbbiekben sem.)

Az 1926. évi VII. tc. és az iskolaépítési akció különösen fontos volt a Duna-Tisza közí települések számára. (A terület nagy részét magába foglaló mai Bács-Kiskun megye, amely

bővítésében, de nem jelentette – nem is jelenthette – a problémák teljes és végleges megoldását. Hogy az egyes települések mennyire tudtak élni a lehetőségekkel és milyen eredményt hozott számukra az akció, azt több tényező befolyásolta:

Gazdasági népiskola Szatymazon, 1929 (forrás: Fortepan 3400)

a birtokviszonyok és a közösség anyagi erején túl a kulturális örökség, az iskolaszervezési hagyományok, az iskolák jellege, a felekezetek közötti egyetértés és összefogás vagy éppen az építkezéseket hátráltató ellentétek. Más szinten álltak a régi kulturális hagyományokkal rendelkező mezővárosok – tanyás határaik problémáival együtt is – mint az új telepítésű homoki aprófalvak vagy az uradalmak majorjai, ahol esetenként még az 1920-as években is zugtanítók és vándortanítók pótolták az iskolai oktatást. A jól szervezett és gyors építkezésre az akciót felkészülten váró törvényhatósági jogú város, Kecskemét mutatott példát, ahol már 1926-ban felépült a községi jellegű új iskolák zöme. A legkirívóbb ellenpéldákat az uradalmak és a homoki új parcellázások területén találhatjuk. A törvényben szereplő ún. érdekeltségi iskolák létesítésére a Duna-Tisza közén sem került sor.

FELKÉSZÜLÉS AZ ISKOLAÉPÍTKEZÉSEKRE

Az iskolaépítési akcióról az országos és a helyi sajtóban megjelent közlemények, valamint a helyi előjárásoknak és tanfelügyelőségeknek megküldött minisztériumi leiratok tájékoztatták az illetékeseket. Ezek a dokumentumok információt nyújtottak az iskolaépítések előkészítésével kapcsolatos minden fontos teendőről és feltételről.

Klebensberg Kuno vezetése alatt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban az akciót megelőzően több éven át folyt adatgyűjtés valamennyi törvényhatóság iskolaügyére vonatkozóan. A rendszeresen bekért és évenként felülvizsgált statisztikai adatok alapján nyilvántartást vezettek azokról a helyekről, ahol új iskola építését látták szükségesnek. A teljes iskolahálózat kiépítésének tervét e munkálatok alapján készítették el és megküldték az érdekelt közigazgatási bizottságoknak. Az adatgyűjtésben és tervkészítésben részt vevő hivatalnokok azonban a helyszíneken sohasem jártak és nem ismerték eléggé a helyi viszonyokat. Éppen ezért került bele a népiskolák létesítéséről szóló törvénybe a helyszíni ellenőrzésekről szóló rész. A „három bizottságok” (amelyek esetenként több tagból is állhattak) munkájában részt vett a tanfelügyelő, aki az iskolai és művelődéspolitikai szempontokra figyelt, továbbá az államépítészeti hivatal munkatársa, aki az építkezés szempontjából vizsgálta a helyszínt és a közigazgatási bizottság tagja, aki a helyi viszonyok ismeretében minden egyéb számba jöhető véleményt, érdeket mérlegelt. A helyszíni szemle után tárgyalniuk kellett az érdekelttel (köztük a felekezeti hatóságokkal is) a következő kérdésekről:

- A helyi viszonyok szükségessé teszik-e a rendszeres munkálatokban megjelölt területen iskola létesítését?
- Állami, községi, érdekeltségi vagy felekezeti jellegű iskola épüljön-e?
- Mely területek tankötelesei utaltassanak be az iskolába, s ha érdekeltségi jellegű iskola létesítése látszik célszerűnek, miként kell az iskola körzetét megállapítani?
- Mely ponton legyen az iskola épülete?¹

E tárgyalások eredményeinek függvényében hozták meg döntéseiket a közigazgatási bizottságok az építkezésekről, és kezdték meg a telekszerzésekkel, a költségvetések elkészítésével, államsegélyek és kölcsönök igénylésével, valamint az építkezésekhez szükséges közterhek kivetésével kapcsolatos intézkedéseket. Az államkölcsönök és segélyek odaítélésének feltételei közé tartozott – a község anyagi nehézségeinek igazolása és a kölcsöntörlesztési feltételek (pl. határidők betartása) aláírása mellett – a kézi és írásbeli munka felajánlása, az ajánlott típustervek alkalmazása és a megfelelő telkek biztosítása.

Az iskolaépítésre vállalkozó városok és községek előjáróinak a helyszíni szemlék után első és legfontosabb feladata volt a szükséges telkek megszerzése. „A törvény értelmében létesített iskola céljaira, ha az iskola egytanítós, 2 katasztrális hold, minden további tanító után 1-1 katasztrális hold nagyságú telek szerzendő meg. E követelményt a vallás- és közoktatásügyi miniszter különös méltánylást érdemlő esetekben felére mérsékelheti. Ez a telek a körzet oly pontján jelölendő ki, amely mindenhol könnyen megközelíthető s építésre alkalmas, egészséges, száraz helyen fekszik.”²

Mint a törvényjavaslat indoklásában kifejezték, az akció során építendő iskolák zöme tanyai iskola, ahol majd gazdasági irányú továbbképző iskola fog működni, amellel szükséges iskolaudvar, játszótér, és számítani kell az iskolaépület esetleges bővítésére is. Ezért legalább egy kataszteri hold terület szükséges az iskola számára, de legalább ugyanennyit biztosítani kell a tanítónak is, hogy a legszükségesebb terményeket megtermelhesse családjá számára. (A tervezett iskolák többségéhez bolt, piac és egyéb beszerzési lehetőség olyan messze volt, hogy azokat csak alkalmanként lehetett igénybe venni.)

A telkek nagyságának meghatározása egészséges és előrelátó szemléletről tanúskodik. Az esetek többségében megoldható volt a megfelelő méretű telkek kihasítása vagy kisajátítás útján történő megszerzése. (Az iskolai célra szükséges ingatlanokat az 1881. évi XLI. tc. értelmében kisajátíthatták. Az eljárást a vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára

¹ Magyar Törvénytár 1926. 66–67.

² Uo. 65.

a kereskedelemügyi miniszter engedélyezte.) Találunk azonban arra is példákat, hogy éppen a megfelelő telek hiánya vagy a kisajátítási ügyek elhúzódása késleltette az építkezések megindítását.

Nem kisebb feladatot és felelősséget jelentett az iskolák kivitelezési munkáinak megszervezése, az építési vállalkozók megbízása. Az iskolaépítési akcióra vonatkozó helyi iratanyag zöme árajánlat, pályázat, szerződés, amelyekből kitűnik: a vállalkozó kiválasztása jelentette a legnagyobb körültekintést igénylő és a legtöbb adminisztrációval járó munkát, de a jó előkészítés egyben garanciát is jelentett arra, hogy műszakilag és esztétikailag is megfelelő épületeket vehessenek át. Minden iskolaépület kivitelezésére pályázatot hirdettek. Az iparosok kiválasztásánál fontos szempont volt az árajánlat, de még inkább az illető által addig végzett munka minősége, a szakmai hírnév.

A megbízás feltétele volt bizonyos összeg letétbe helyezése és a garanciavállalás. Az építetők csak jó minőségű anyagot és a jóváhagyott terveknek teljesen megfelelő épületeket fogadtak el, és különös figyelmet fordítottak a határidők betartására. Sok helybeli iparos kapott bizalmat, ám ha vidéki mesterek nyerték el a pályázatban kiírt munkákat, velük szemben is megnyilvánult a községek részéről az az óhaj, hogy lehetőleg helybeli iparosokat, segéderőket foglalkoztassanak az építkezésen, hogy ezzel a település polgárainak nyújtsanak kereseti lehetőséget. Az építkezések előkészítése hasonló gondokat, problémákat vetett föl valamennyi általunk tárgyalt településen. Szervezettségben, a lebonyolítás gyorsaságában, egyéni és közérdek összehangolásában azonban mutatkoztak különbségek, amint azt az alábbiakban konkrét példákkal szemléltetjük.

Az iskolaépítési akcióban az Alföld, és elsősorban a Duna-Tisza köze iskolákkal hiányosan ellátott területei kaptak megkülönböztetett figyelmet. A városok közül Kecskemét azok közé tartozott, ahol mindjárt az akció elején egyszerre nagy létszámú iskola látványos gyorsasággal történő felépítésére került sor. Ehhez nagymértékben hozzájárult az a tény, hogy a város vezetői és az iskolai hatóságok a tényleges szükségleteket ismerve, már az 1926. évi VII. tc. megjelenése előtt felkészültek az építkezésre, bár jóval szerényebb tervvel, mint amelyet az akció lehetővé tett. Az első világháború miatt megakadt iskola-építkezéseket a város 1922-ben tudta folytatni. A város belterületén 1925-ig 11 új tantermet adtak át és 16, a külterületeken pedig 12 új tanítói állást szerveztek. Monostorfalván kettő, Haleszben, Koháryszentlőrincen, Nagybuga-

con, Sándortelepen és Köncsögön egy-egy új pusztai iskolát építettek.

Népiskolai címerpajzs

A működő iskolák zsúfoltsága és a külterületi tankötelesek létszámának állandó emelkedése szükségessé tette, hogy újabb iskolák létesítéséről gondoskodjanak. 1925-re három iskola építése szerepelt Kecskemét város költségvetésében. A törvényhatósági bizottság 1925. május 9-i közgyűlésén arról határozott, hogy e három iskolán kívül az 1926. évtől számított tizenöt éven belül 15 új, egy-egy tantermes és tanítói lakással ellátott pusztai iskolát építtet a város. „Ezen időtartamon belül a tervezett pusztai iskolák megépítése olyan sorrendben, illetve évről évre olyan mértékben történik, amint azt a városi közönség teherbíró képessége megengedi, szem előtt tartásával természetesen annak a ténynek, hogy az iskola felállításának a szüksége már fennáll, s ennek a szükségnek halasztást nem tűrő, lehető gyors kielégítése közérdek.”³ Ugyanakkor elutasították a vallás- és közoktatásügyi miniszternek azt a javaslatát, amely szerint a meglévő iskolaépületbe kellett volna 15-20 új pusztai tanítói állást szervezni, még az új iskolák felépítése előtt. „...minthogy a pusztára küldött tanítók elhelyezését a külterületen uralkodó rettenetes nehéz lakásviszonyok egyenesen lehetetlenné teszik, de az egy iskolánál való működésre kényszerített két tanerő harmonikus együttműködése tekintetében szerzett tapasztalataink is (családi viszályok, felfogásbeli ellentétek stb.) mind az ilyen megoldás ellen szolgáltatnak nagyon komoly érveket, éppen ezért iskolák nélküli állások szervezésének mellőzését kérjük.”⁴

A város népoktatása érdekében a kultuszminiszter még 1925-ben kilátásba helyezte, hogy 9 iskola államsegéllyel tör-

³ Elemi népiskolai oktatás fejlesztése tárgyában a városi tanács javaslata 15491/1925. sz. Kecskemét th. város közgy. jkv. 1925. 115. MNL BKML IV. 1908.

⁴ Uo. 117.

ténő felépítéséhez hozzájárul a minisztérium, ha Kecskemét városa elfogadja a feltételeket: az egytantermes iskolákhoz 2000, a két tantermesekhez 3000 négyszögöles területet biztosít, az iskolákat 1926. szeptember 1-jéig felépítteti, felszereli és vállalja a tanítói állások megszervezését. A kikötések között szerepelt az is, hogy az iskolákat téglából építteti. Az 1925. szeptember 30-án tartott városi közgyűlés a feltételeket elfogadta, és felhatalmazást adott arra, hogy a vályognál lényegesen drágább téglalapítkezéshez a város kölcsönt vegyen fel.⁵

Ebben a tanévben a kecskeméti külterületi tanulók száma 4348 volt, így ahhoz, hogy egy-egy tanteremben hatvanra csökkentsék a tanulók létszámát, a tervezett 12 iskolán felül újabb 18 tanteremre volt szükség. Az építkezés elindítására még e tanévben, az iskolaépítő akció kezdetén sor került. Iskolánként 300 millió korona költséget alapul véve (ez volt a kultuszminisztérium előzetes költségcsatájának) 5400 millió koronát terveztek az építkezésekre. Ebből 3000 millió koronát kapott a város a kultuszminisztériumtól államsegélyként, 2400 millió koronát pedig az időközben megjelent 1926. évi VII. tc. alapján létrehozott Országos Népiskolai Építési Alapból (ONÉA) vett fel tíz év alatt törlesztendő kölcsönként.⁶

A leendő kecskeméti iskolák helyszíni szemlét 1926 februárjában kezdték meg. Petróczi István miniszteri tanácsos is négy napon át járta a kecskeméti tanyavilágot Füredy Lajos és Garzó Sándor tanácsnokok, Bíró Ádám népiskolai felügyelő igazgató és Polaretsky János műszaki tiszt társaságában, hogy a legmegfelelőbb pontokon jelöljék ki az iskolák helyét.⁷ A végleges döntésre – újabb helyszíni szemlék alapján – 1926 március végén került sor.⁸

Az iskolatelkek céljára sikerült biztosítani a népiskolai törvényben előírt méretű telkeket, sőt néhány esetben ennél nagyobb méretű telkeket mértek ki a pusztai iskolák számára. A városi közgyűlés „figyelemmel volt ezen iskoláknak a város központjától, vasútállomástól és közlekedési vonalaktól való nagy távolságára, s a hasonló javadalmazású városi tanítók előnyösebb helyzetével szemben a minden emberi kulturális közösségtől távol eső pusztán működő tanítókat e földterületek hasznélvezetével kívánja kárpótolni. Éppen ezért a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló 1926. évi VII. tc. 6. §-ára való utalással kimondja a th. bizottsági közgyűlés, hogy bármekkora is le-

gyen a tanítók részére hasznélvezetre biztosított terület, annak hasznélvezete a tanítók javadalmazásába nem tudható be, és ezen területeket annak kifejezett hangsúlyozásával bocsájta rendelkezésre, hogy a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 1926. évi március hó 24-én 24000N/VIII. a. szám alatt kiadott rendelete 7. §-ának 2. bekezdése értelmében a fizetéskiegészítő államsegély szempontjából nem számíthatók be.”⁹ Az iskolák mindegyikénél külön területet biztosítottak levente gyakorlóter számára. A tanítói illetményföldeket lehetőleg az iskola mellett mérték ki, csak abban az esetben adták máshol, ha erre az iskolatelek mellett nem volt lehetőség. A statisztikai adatok és a terepbejárások alapján az iskolaépítési akció elején megépítendő kecskeméti iskolák helyszíneit és a telkek méreteit az alábbiak szerint határozták meg¹⁰:

1. Miklóstelepi II. sz. iskola. 4167 négyszögöl.
2. Szarkási iskola. 3600 négyszögöl.
3. Kisnyíri iskola. 3200 négyszögöl.
4. Hetényegyházi iskola. II. sz. 4800 négyszögöl.
5. Szolnoki úti iskola. 2800 négyszögöl.
6. Jász úti iskola. 3200 négyszögöl.
7. Lakiteleki II. sz. iskola. 800 négyszögöl. (Tanítói illetményföld máshol)
8. Kiskecskeméti iskola. Kéttantermes. 800 négyszögöl. (Tanítói illetményföld máshol)
9. Világoshegyi iskola. 3600 négyszögöl.
10. Kisbugaci iskola. 4800 négyszögöl.
11. Monostorfalvi iskola. Háromtantermes. 1200 négyszögöl. (Tanítói föld máshol.)
12. Alsóménenteleki iskola. II. sz. 3200 négyszögöl.
13. Téglagyári iskola. 3200 négyszögöl.
14. Mindszenti úti iskola. 2800 négyszögöl.
15. Monostori úti iskola. 2827 négyszögöl.
16. Kőrösi úti iskola. 4800 négyszögöl.
17. Sódhordó úti iskola. 4000 négyszögöl.
18. Selyemhegyi II. sz. iskola. Kéttantermes. 800 négyszögöl. (Tanítói föld máshol.)
19. Görbemajori iskola. 3600 négyszögöl.
20. Korhánkői iskola. 4000 négyszögöl.
21. Kiskőrösi úti iskola. 3000 négyszögöl.
22. Méheslaposi iskola. 600 négyszögöl. (Tanítói illetményföld más helyen.)

⁵ Kilenc külterületi iskolának államsegéllyel leendő megépítése iránti tanácsi javaslat 35681/1925. sz. Kecskemét th. város közgy. jkv. 1925. 247–248. MNL BKML IV. 1908.

⁶ Kecskemét th. város közgy. jkv. 1926. 112. MNL BKML IV. 1908

⁷ KL 1926. febr. 7. 1.

⁸ KL 1926. márc. 26.

⁹ Kecskemét th. város közgy. jkv. 1926/83. sz. 116–117. MNL BKML IV. 1908.

¹⁰ Uo. 114–116. Minden iskolához 400 négyszögöl udvartelek és 400 négyszögöl „tornatér” tartozott.

23. Kisfái II. sz. iskola. 2800 négyszögöl.
24. Koháryszentlőrinci III. sz. iskola. Kéttantermes. 800 négyszögöl. (Tanítói föld mászol.)
25. Koháryszentlőrinci IV. sz. iskola. 3600 négyszögöl.
26. Koháryszentlőrinci V. sz. iskola. 6400 négyszögöl.
27. Alsómonostori iskola. 3200 négyszögöl.
28. Monostorfalvi iskola. 3200 négyszögöl (a harmadik tanító használatára).
29. Felsőalpári iskola. 3600 négyszögöl.

A város kb. 60 kataszteri hold termőterületet adott iskolai célra, részben saját területéből, részben kisajátítás útján. Az iskolák kivitelezési munkáival kapcsolatos híreket nagy érdeklődés kísérte. A város által meghirdetett pályázatra a kitűzött határidőig 51 vállalkozó nyújtotta be árajánlatát. A versenytárgyalást 1926. május 11-én tartották a városi számvevőség és a mérnöki hivatal közreműködésével. Figyelman kívül hagytak minden olyan pályázatot, amely nem felelt meg a tartalmi és a formai követelményeknek. Csak

pontot. Így például a legolcsóbb ajánlattevő, Bódogh és Tóbi festő- és mázoló mesterek nem kaptak megbízást, mivel a város számára korábban végzett munkájuk nem érte el a kívánt minőséget.¹¹

A versenytárgyalások lezárása és egy újabb kéttantermes iskola tervbevétele után a korábbi költségvetés felborult. A többletköltség 3,5 milliárdnyi koronára rúgott, amelyet államsegélyként kérvényeztek a kultuszminisztériumtól. Mivel szóbeli biztatást már kaptak erre vonatkozólag, ezért az államsegély reményében a közgyűlés már a versenytárgyalás napján megbízta a vállalkozókat a kivitelezési munkák haladéktalan megkezdésével. Az iskolák átadását szeptember 1-jéig vállalta a város, így sem az ügyintézésben, sem a kivitelezésben nem volt megengedhető a halogatás. Az államsegély mellett a város saját terhe 6 milliárd 460 millió korona volt, amelyre többek között a Magyar Földhitelintézettől vettek föl kölcsönt. A törlesztés a várost, illetve adófizető polgárait terhelte.

A Kecskemét szomszédságában fekvő, hasonló adottságú, nagyhatárú tanyás mezőváros, Nagykőrös hasonló iskoláz-

Nagykőrös – az olcsóbb árajánlatot helyezve előtérbe – nem helybelieket, hanem többek között budapesti cégeket bízott meg az iskolaépületek kivitelezésével, ami a későbbiekben sok nézeteltérésre és időhúzásra adott alkalmat

azok ajánlatával foglalkoztak, akik a kért biztosítékot letétbe helyezték. Elutasították azokat, akik nem az előírt méretű és formájú anyagra tettek ajánlatot (pl. műpala, kályha stb. esetében), továbbá az irreálisan drága ajánlattevők pályázatát is. A szakértői vélemények szerint a közgyűlés döntött – iskolánként és munkacsoportonként – az építési munkák kiadásáról. A vidéki és helybeli pályázók kilenc fő munkacsoportban nyerhettek el kivitelezési munkákat: I. Föld-, kőműves- és elhelyező munka; II. Vasmunka; III. Ácsmunka; IV. Bádogosmunkák; V. Burkolómunkák; VI. Padozat; VII. Asztalos-lakatos-üveges- és mázoló munkák; VIII. Redőnyös munkák; IX. Kályhák és takaréktűzhelyek.

A legdrágább ajánlatokat tevő pályázatokat ugyan elutasították (pl. a kisbugaci, a monostorfalvi és az alsómonostori iskola esetében), illetve megegyeztek a pályázókkal az árak mérséklésében; de az olcsóság nem jelentett egyedüli szem-

tatási gondokkal küzdött és napirenden tartotta az építkezés ügyét. A Klebelsberg-akció kezdetén azonnal döntöttek az építkezésekről és a telkeket is kijelölték. Két iskolatelket ajándékba kapott a város.¹² A vállalkozók megbízásának elhúzódása miatt azonban a kecskemétinél szervezetlenebbül és lassabban zajlottak az építkezések, így itt csak 1927 őszén adták át az első iskolákat. A város – az olcsóbb árajánlatot helyezve előtérbe – nem helybelieket, hanem többek között budapesti cégeket bízott meg az iskolaépületek kivitelezésével, ami a későbbiekben sok nézeteltérésre és időhúzásra adott alkalmat. Az eredetileg vállalt határidőt nem tartották, és voltak olyan munkák – például az asztalosok termékei –, amelyeket a silányságuk miatt nem lehetett átvenni. A helyi sajtó kezdettől fogva támadta a város vezetésének rosszul értelmezett takarékosági szempontjait, annál is inkább, mert „egy egész sereg építőiparos segéd és munkás hónapok óta

¹¹ Kecskemét th. város közgy. jkv. 1926/134. sz. 180–193. MNL BKML IV. 1908.

¹² NH 1927. jan. 18. 1.; 1929. nov. 12. 2.

reménykedett, hogy a város által árlejtésre hirdetett 8 tanyai iskola és a cédulaház építési munkálatainak kiadásával még június hónapban hozzájut az annyira nélkülözött munkaalkalomhoz”.¹³ Hangsúlyozták: a helybeli iparosok magasabb ár-ajánlatai mögött nem a kapzsiság, hanem a tisztességes szándék húzódik meg. „...éppen ezért mert középítkezésről van szó, ahol a már előállított munka számtalan bírálatnak van kitéve, hatványozott lelkiismeretességre, fokozottan körültekintő gondosságra van szükség; tehát itt különösen vigyáznunk kell arra, hogy olyan mesterekkel építtessünk, akikkel szemben bizalommal vagyunk és lehetünk... S vajon ezeknek a feltételeknek kik felelnek meg legjobban, s kikben találjuk meg azokat a legbiztosabban, ha nem azokban a mesterekben, akiket megélhetésük ehhez a városhoz köt s akiknek létevéde jót és szépet alkotni.”¹⁴

A ceglédi külterületi iskolák nagy része is az akció elején épült. A városban komoly munkanélküliség volt, 1926-ban azonban körülbelül 200 építkezés adott munkát az iparosoknak.¹⁵ Az iskolák építését ezért 1926 őszére halasztották, de így is átadhatták az épületeket 1927 májusában.¹⁶

A mai Bács-Kiskun vármegye területén – Kecskemét után – Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas és Kiskunmajsza határában volt kiemelkedő jelentősége az akciónak. Kiskunfélegyháza számára 1926. március 2-án Klebelsberg Kuno 20 tanyai tanterem és 19 tanítói lakás építésére 5000 millió koronát engedélyezett, felét államsegély, felét kölcsön formájában.¹⁷ „A magyar nemzetgyűlés, elfogadván a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló törvényjavaslatomat, az alföldi külterületek népoktatását az eddiginél is gyorsabb ütemben óhajtom rendezni. Ebben a programban Kiskunfélegyháza különös gondoskodásom tárgya lévén, elhatároztam, hogy még jelentékeny anyagi támogatással is lehetővé teszem, hogy a várost környező tanyasi lakosságnak a népoktatás terén mutatkozó szükséglete már a folyó naptári évben kielégíttessék.” – írta ezzel kapcsolatban a miniszter a félegyházi polgármesteri hivatalnak címzett levelében. A tantermek és a tanítói lakások szükségességéről a kiküldöttek a helyszíni bejárás alkalmával is meggyőződhetek. Az új iskolák helyét a következőkben jelölték meg: 1. Fülöpjakabszállás. A meglévő épület tanítói lakássá való átalakí-

tása, két tanterem építése összenyitható ajtóval, népművelési célra is alkalmasan; 2. Harka-tó környékén 1 terem, 1 tanítói lakás; 3. Az Izsáki út és a vasút közti szőlő találkozásánál (Ringhegyben) 1 tanterem és 1 tanítói lakás; 4. Az aranyhegyi csárdánál 1 tanterem és 1 tanítói lakás; 5. A Kisszegedi út mellett a László malomnál 1 tanterem, oltárfülke, tanítói lakás; 6. Kőrösi út – pákai határnál 1 tanterem, oltárfülke, tanítói lakás; 7. Kiscsongrádi út, szélmalomnál 1 tanterem, oltárfülke, tanítói lakás; 8. Fazekas tanya környékén, az állomás közelében 1 tanterem, tanítói lakás; 9. Táby tanyánál 1 tanterem, tanítói lakás; 10. Pálmonostori úton az elágazás mellett 1 tanterem, oltárfülke, tanítói lakás; 11. Kishomokosztályon 1 tanterem, oltárfülke, tanítói lakás; 12. Csólyosi út–Tízöles út kereszteződésében 1 tanterem, tanítói lakás; 13. Csólyosi út déli részén (Homokosztályon) 1 tanterem, oltárfülke, tanítói lakás; 14. Selymes szőlők északkeleti sarkánál a Szegedi út közelében 1 tanterem, tanítói lakás; 15. Szentkúti régi épület helyett 1 új tanterem, tanítói lakás; 16. Felsőgalambos belső részén 1 tanterem, tanítói lakás; 17. Molnártelepén 1 tanterem, tanítói lakás; 18. Halasi út közelében Tarjányi Gábor telkén 1 tanterem, tanítói lakás; 19. Bankfaluban 1 tanterem, tanítói lakás.¹⁸

Az ONÉA-kölcsönt 1927. július 1-jétől 10 év alatt visszafizetendő részletekben kapta a város, s itt is érvényesek voltak mindazok a feltételek, amelyek mellett a kultuszminisztérium államsegélyt és államkölcsönt folyósított: jóváhagyott tervek alapján, elsőrendű anyagból történő építkezés, kézi- és igásnapszám biztosítása, versenytárgyalás hirdetése, az előírt nagyságú telkek biztosítása. Ez utóbbival kapcsolatosan a félegyháziak memorandumban és küldöttség útján kérték a kultuszminisztert, hogy járuljon hozzá kisebb méretű telkek kiméréséhez.¹⁹ A miniszter 2400 négyszögölnél kisebb telkeket csak a meglévő és az ajándékba kapott területek esetében tartott elfogadhatónak: „ennél nagyobb mérséklést már csak azért sem engedélyezhetek, mert főleg a tanyai iskolákra a gazdálkodás terén különös hivatás vár, amely a gyümölcsfatermesztés és baromfitenyésztés terén fog már a közeljövőben jelentkezni.”²⁰

A telkekkel kapcsolatban további problémák is felmerültek. Hat iskola telkét tudta a város megszerezni adásvétel

¹³ NH 1926. jún. 13. 7.; 1926. jún. 17. 7.

¹⁴ NH 1926. jún. 27. 7.

¹⁵ CN 1927. ápr. 29. 1.

¹⁶ CN 1927. ápr. 29. 1.

¹⁷ Bánkiné Molnár E. 1987. 91.

¹⁸ Kiskunfélegyháza polg. m. ir. 91/1937. Tanyai iskolaépítés. MNL BKML Kkfh. V. 175/b.

¹⁹ Memorandum Klebelsberg Kuno kultuszminiszterhez, Kiskunfélegyháza, 1926. ápr. 29. MNL BKML Kkfh. V. 175/b. Kiskunfélegyháza polg. m. ir. 91/1937. Tanyai iskolaépítés 1926.

²⁰ Uo. A kultuszminiszter válaszelevele, Bp. 1926. júl. 8.

útján, hármat pedig félegyházi polgárok ajándékoztak iskolai célra. Dr. Rády Lajos főjegyző és neje, Varga Ida tanítónő a Nagyszőlő útban, a Molnár telep mellett; Dr. Táby József városi tisztii főorvos és neje, Mihálovits Matild a Kisszegedi útban; Kürtösi László és neje, Fekete Mária pedig a Kecskeméti úton, az Aranyhegyi csárda melletti területen adományozott egy-egy hold földet.²¹ A legtöbb iskola telkét kisajátítás útján kellett megszereznie a városnak, s ezek az elhúzódo ügyek késleltették több iskola építését. „Amikor a város vezetőségének ez a korszakalkotó terve felvetődött, abban a hitben ringattuk magunkat, hogy gazdáink a szükséges iskolahelyeket egymással versenyezve fogják ingyen felajánlani. Sajnos, csalódtunk.” – írta a pártharcokká fajuló iskolaügyi kérdések kapcsán a Csonka-Magyarország című helyi lap.²² A Függetlenség Párt iskolaügyet, kultúrát, a város és a tanyavilág általános érdekeit szem előtt tartó tagjai ugyanis a kisajátítandó telkek kapcsán szembekerültek az Egységspárt képviselőivel, akik elsődlegesnek a kisajátítások által kárt szenvedett gazdák érdekeit tekintették. A legnagyobb vita Szabó Béla és Szabó Fanny, nagy vagyonnal rendelkező és gyermektelen földbirtokosok ügye körül folyt, akik előbb nem akartak hozzájárulni ahhoz, hogy birtokukból másfél-másfél holdnyit iskolai célra kisajátítsanak, majd – az iskola felépülése után – irreálisan magas kisajátítási összeget kérve fordultak bírósághoz.²³

Az első 8 egytantermes iskola és tanítói lakás felépítésére kiírt versenytárgyalást 1926. július 27-én tartották. A pályázók és a megbízásokat elnyerők között egy vidéki volt, a többiek helybeliek. A vállalkozók az árajánlatokban szereplő összeg 2%-át „bánapénz” címen letétbe helyezték és az építkezés befejezése után kapták vissza. A vállalkozók és a város közötti szerződésekben a feltételek között szerepelt az elsőrendű minőség, a szakszerű kivitel, a hibák pótlása és a határidők tartása. A vállalkozók kéthetenként, a munkák előrehaladásával párhuzamosan, azzal arányos részletekben vehették föl fizetségüket.²⁴ Az időközben történt árváltozásokat a megbízó nem vette figyelembe, amint ezt a szerződésekben is előre rögzítették. Így menet közben hiába nyújtotta be kérelmét például a Bartha Károly és Társai cég a famunkák áremelése

sére vonatkozóan azzal az indokkal és hivatalos igazolással alátámasztva, hogy a magyar–román határnál általuk átvett faanyag (léc, faragott deszka, hajópadló, szélvészka, tetőborítás-deszka stb.) ára a román vasúti fuvardíjmelés miatt emelkedett, ezt a képviselőtestület rendkívüli közgyűlése elutasította.²⁵ Egy 1927 decemberében készült jelentés szerint hét új tanyai iskolában már folyt a tanítás, kettő elkészült, öt pedig ki volt adva vállalkozóknak; a többi iskolatelek kisajátítási ügyei még folyamatban voltak.²⁶

A tanyai népiskolák mellett Félegyházán a polgári leányiskola bővítésére is sor került. A Constantinum Leánynevelő Intézet ügyében 1928. december 12-én félegyházi küldöttség járt Klebelsberg Kuno kultuszminiszternél, aki – meghívásukra – december 17-én már a helyszínen tanulmányozta a helyzetet és 40 000 pengőt helyezett kilátásba az építkezésre, amennyiben ugyanennyit előteremtenek erre a célra.²⁷ Mivel ezt az összeget az amúgy is eladósodott város akkor nem tudta biztosítani, a Constantinum ügye egyelőre elodázódott. 1930. október 12-én a helyi Szent Imre-jubileumi ünnepségen Klebelsberg Kuno mondott ünnepi beszédet, s ekkor ismét kilátásba helyezte: ha a város is hozzájárul, a kultuszminisztérium 80 000 pengőt ad a Constantinumra, a hiányzó polgári iskolai és a tanítóképző helyiségeinek felépítésére. „De midőn eléje tártuk a város kétségbeejtő anyagi helyzetét, eladósodásunkat, akkor még átengedett a tanyai iskolák építésére adott 200 000 pengő állami kölcsöntartozásunk évi amortizációjából két részletet, 28-28 000 = 56 000 pengőt.” – írta Toldy Jenő apátplébános a Constantinum Klebelsberg-szárnyának építési előkészületeiről.²⁸ Az 1930. november 4-én tartott közgyűlés határozott a kibővítésről és 136 000 pengőt szavazott meg e célra, a kultuszminiszter pedig újabb 100 000 pengőt adományozott, így 1931. május 9-én sor kerülhetett az új épületszárny alapkövetételére.

A kiskunmajsai külterületi iskolák felépítéséhez az állam 1300 millió korona segéllyel járult hozzá. A községnek saját erőből 260 milliót kellett volna előteremtenie. Mivel készpénzzel nem rendelkeztek és újabb kölcsönöket sem vehettek föl, a jegyzői lak építésére felvett kölcsönből csoportosították

²¹ CsM 1927. jan. 23. 1., FK 1928. máj. 17.; Iványosi-Szabó T. 1985. 365–367.; MNL BKML Kkfh. polg. m. ir. 91/1937. Tanyai iskolaépítés 1926. Ajándékozási szerződések.

²² CsM 1927. jan. 17. 1.

²³ CsM 1927. jan. 23. 1. (Tanyai népiskolák helyei); CsM 1929. aug. 4. 1-2. (Néhány szó a Szabó Bélától kisajátított iskolahely ügyében); FU 1929. júl. 18. (Néhány szó a tanyai iskolák kisajátításához)

²⁴ Vállalkozási szerződések. BKML Kkfh. Polg. m. ir. 91/1937. Tanyai iskolaépítés 1926. A vállalkozók munkanaplót vezettek az építkezésekről. A félegyházi iskolaépítési iratok között található egy iskolai füzet, ezzel a címmel: „Építési napló. H jelű tanyai iskola építéséről. Besze” – benne az építkezésre vonatkozó jegyzetek.

²⁵ Képviselőtestületi ülés jkv. 1926. okt. 26. BKML Kkfh. Polg. m. ir. 91/1937. Tanyai iskolaépítés 1926.

²⁶ Uo. 1927. dec. 22., 1928. jan. 11.

²⁷ FK 1928. dec. 23.; FH 1929. jan. 13.; jan. 20.; jan. 17.; CsM 1928. dec. 25. 2–3.; Iványosi-Szabó T. 1985. 376–378.

²⁸ A Constantinum értesítője 1930–31. évre. (Toldy Jenő: A Constantinum építési krónikája) MNL BKML Kkfh.

át az összeget. Az építéshez szükséges fuvarok részbeni fedezésére az eredeti költségvetésben vágóhíd építésére előirányzott 4000 pengőt használták fel. Így 1927-re mind a hat tervbe vett tanyai népiskola felépülhetett.²⁹ Majsa számára a Klebelsberg-féle iskolaépítési akció tette lehetővé azt is, hogy új, emeletes központi iskola épüljön az 1821-ben épült fatornyos iskola helyén.³⁰ A régi iskolát megtekintő szakértői bizottság 1929 tavaszán megállapította: az iskola életveszélyes – áprilisban be kell fejezni a tanítást és az épületet sürgősen le kell bontani! A kultuszminisztérium 80 ezer pengő segélyt és 40 ezer pengő kölcsönt helyezett kilátásba, a községnek pedig 20 ezer pengőt kellett volna előteremtenie, ám a közgyűlés javaslatára kérték

iskolák felépítése érdekében.³² Ennek szellemében hozott döntést a képviselőtestület: a földbirtokrendezés következtében egyre nagyobb létszámú belterületen egy 5 tantermes új iskolát, a 16.000 kataszteri holdon elterülő és szintén gyarapodó lakosságú tanyavilág legsűrűbben lakott részein két új, egyenként 1-1 tantermes és tanítói lakással ellátott iskolát építenek. A község anyagi helyzetére való tekintettel az építkezéshez 70% segélyt és 30% kölcsönt kaptak.³³ A meghirdetett versenytárgyalásra öt vállalkozó ajánlata érkezett: Izsó János ceglédi, ifj. Végh János kunszentmiklósi, Appel Károly budapesti, Kozma József izsáki és Turjanszky Mihály alpári mesterembereké. Valamennyien ezer pengő feletti összeget

Ennek szellemében hozott döntést a képviselőtestület: a 16 000 kataszteri holdon elterülő és szintén gyarapodó lakosságú tanyavilág legsűrűbben lakott részein két új, egyenként 1-1 tantermes és tanítói lakással ellátott iskolát építenek

a segély 100 ezer pengőre való emelését. A majsaiak Petróczy István miniszteri tanácsos közbenjárásának tulajdonították, hogy végül „az építendő elemi iskola Kiskunmajsa községnek jóformán csak az anyag fuvarozásának költségébe kerül.”³¹

Gyors döntéshozatal és szervezett lebonyolítás jellemezte az orgoványi iskolaépítkezéseket. A képviselőtestület 1926. április 12-i ülésén ismerkedett meg a tanyai iskolaépítésről szóló VKM-rendelettel. Az iskolák helyzetének megvitatása során többen javasolták: „Mivel csaknem valamennyi iskola túl van terhelve, a belterületi pedig a most mindjobban fejlődésnek indult egységes falurendszerre való kialakulása folytán oly szűk, hogy a tanítások csak félnaponként felváltva történhetnek, tehát a község a kedvező alkalmat most ragadja meg, és hozzon meg minden áldozatot a feltétlen szükséges

helyeztek letétbe készpénz, takarékbetétkönyv vagy kezességi nyilatkozat formájában. A versenytárgyalást Appel Károly budapesti vállalkozó nyerte, az ő irányításával készültek el a ma is meglevő iskolaépületek.”³⁴

Izsákon öt új épület volt szükséges ahhoz, hogy a tanyai gyerekek mindegyike számára legyen elérhető távolságban iskola. A telkek megszerzése nem okozott bonyodalmat, sőt ajándéktelkeket is kapott a község. Matyótelepen Rófi József 1 kataszteri hold földet ajánlott fel. Az Oppenheim-örökösök ugyan elzárkóztak attól, hogy a családról elnevezett telepen újabb iskolának adjanak helyet (egy régi iskolaépület már volt itt, azt felújították), helyette azonban ingyen telket adományozott birtokából gróf Uzovics Majláth István.³⁵ A vállalkozók közül az egyik legolcsóbbat, Izsó János ceglédi kőművesmes-

²⁹ Jkv. Kiskunmajsa rendk. közgy. 1926. okt. 2., 1927. márc. 28. Kiskunmajsa közgy.jkv. MNL BKML.

³⁰ Csík A. – Kozma H. – Takács A. 1981. 71.

³¹ Kiskunmajsa közgy. jkv. 150/1928. kgy. sz. MNL BKML V. 350. Az új iskola helyéről a nyilvánosság bevonásával vita folyt, végül a lebontott régi iskola helyén épült fel; ez szerepelt egyébként az államsegély egyik feltételének is. Részletesen: KH 1928. okt. 19., 1928. nov. 2., 1928. nov. 30., 1928. dec. 7., 1928. dec. 14., 1929. júl. 28.

³² Képviselőtestületi ülés jkve, Orgovány, 1926. ápr. 12. MNL BKML V. 366. Orgovány

³³ Uo. 1927. dec. 31. iskolatelkek vásárlása. Szerződések: uo. 1927. szept. 24. MNL BKML V. 366. Orgovány

³⁴ Uo. 1928. jún. 8., aug. 9.

³⁵ Izsák, közgy. jkv. 1927-31. MNL BKML V. 340.

ter ajánlatát fogadták el, aki 1928 júliusában adta át a kész épületet.

Kerekegyházán 1926 májusában határoztak a Buckában (Búhegydűlőben) építendő iskoláról, ahol addig 55 tanköteles gyereket nem tudtak beiskolázni.³⁶ A 2000 négyszögölnyi területet a község adta, a lakosság természetben vállalta a kézi és ígásnapszámot. Az építési kölcsön 50%-át államsegélyként kapták, 25%-ot a község vállalt magára, 25%-ra pedig kölcsönt vettek fel, ami tovább növelte a község eladósodását, de más lehetőség nem volt az építkezés gyors lebonyolítására.³⁷

A kalocsai érseki egyházmegyében Jánoshalma, Bácsalmás és Kecel tanyavilágában épült egyszerre több tanyai iskola a Klebelsberg-akció elején. Jánoshalmán 1925 augusztusában Benisch Artur, a kultuszminisztérium munkatársa is részt vett a külterületek helyszíni bejárásán és személyesen győződött meg arról, hogy a tanyai lakosság számára nem elegendő a meglevő négy iskola: a kecskési, a felsőterézhalmi, a hergyeviczai és a kiserdei egy-egy tantermes épületek, amelyek közül a kecskésiben hat, a többiben négy osztály tanult.³⁸ Ezért több iskola létesítéséről döntött a közgyűlés, legsürgősebbnek tartva a hergyeviczai és a kiserdei iskola építését. Bár a hergyeviczai telek megszerzése a tulajdonosok perlekedése miatt késett, 1926 tavaszáig a felsőterézhalmi iskolán kívül a hergyeviczai is felépült; egy 1926. áprilisi jelentés szerint a két épületben már folyt a tanítás.³⁹

A kiserdei határrészre már korábban is terveztek még egy iskolát. A kiszemelt telek tulajdonosa azonban túl magasra tartotta a telek árát, és addig nem engedte meg az iskola építését, amíg a pénzt egy összegben meg nem kapta. A közgyűlésen ezek után vetődött fel az az elképzelés, hogy a község tulajdonát képező „lukashegyi erdőből” a Halasi törvényhatósági út mentén jelöljenek ki telket, helyette szükség esetén a közlegelőből erdősítsenek ugyanakkora területet.⁴⁰ A fákát már kivágták, amikor többen jelezték elégedetlenségüket az iskola

helyével kapcsolatban. Sokak számára szimpatikusabb volt az eredeti elképzelés, amely szerint a környék még sűrűbben lakott részére, a baptista imaház közelébe került volna az iskola. „Az úthajlatba kiépített iskola kocsmának jó, de iskolának nem.” – írta Kőszeghy Mihály mélykúti espereskerületi plébános az Érseki Hatósághoz címzett levelében.⁴¹ „Nagy kár volt, hogy a jánoshalmiak közül ezt a képviselőtestületi határozatot senki sem fellebbezte meg, mielőtt jogerőre emelkedett volna, azon melegeben, ahogy meghozták.”⁴² A plébános által elmarasztalt képviselőtestület csak részben volt hibáztatható a helyszín kiválasztásáért. Amikor ugyanis megváltoztatták az eredeti elképzelést, akkor még nem jutott el hozzájuk az 1926. évi VII. tc., amelynek 10. §-a lehetővé tette a szükséges iskolatelek kisajátítás útján történő megszerzését.⁴³ A korai előkészítés ugyanakkor azzal az előnnyel járt, hogy biztosan megkapták a kért államkölcsönt és segítyt, s 1926 nyarán már készen állt a környék egyik legszebb Klebelsberg-kori iskolaépülete.⁴⁴ A felsőterézhalmi, a hergyeviczai és a kiserdei iskolát követően 1928-ban felépült a kistrái iskola. Felsőterézhalmán azonban rövidesen újabb építkezésre kellett gondolni: az új iskola egy tantermében 155 gyermek szorongott, s néhány éven belül még többre lehetett számítani, mivel a parcellázások következtében nőtt a lakosság száma.⁴⁵ „Egy tanteremmel való bővítés nagy segítség, de még akkor is 80 gyerek jut egy tanítóra – állapították meg a katolikus iskolaszék gyűlésén 1929. december 8-án – két terem kellene, egy a központban, egy távolabb. Gazdasági szempontból is most, addig ajánlatos, míg az állam az iskolák építéséhez 70–80%-os segítyt ad. Később is meg kell építeni, és lehet, hogy akkor már nem segít az állam... Addig építsék meg, amíg a községnek csak 20–30%-kal kell az építéshez hozzájárulni.”⁴⁶ A zsúfoltság megszüntetése érdekében a kultuszminisztérium hozzájárult a felsőterézhalmi iskola egy tanteremmel való bővítésének és egy új, egy tanteremből és tanítói lakásból álló iskola

³⁶ Már korábban is napirenden volt a buckai iskola ügye. 1924. aug. 16-án tárgyalta a közgyűlés arról, hogy „a buckás részen községi iskola felállítását feltétlenül szükségesnek tartják, s kérték az előjáróságot, hogy méltóságos özv. dr. Farkas Zoltánné úrasszonynál járjon el, hogy a buckás részen levő erdejéből 1 kat. holdat bocsásson a község rendelkezésére, tanterem és tanítói lakás céljára, bérfizetés nélkül, esetleg tulajdonjogának fenntartásával is, vagy – amennyiben ez nem sikerül – úgy kutassa ki az e célra legalkalmasabb területet és azt vétel útján igyekezzen megszerezni.” Kerekegyháza képv. t. rendkívüli közgy. 1924. aug. 16. MNL BKML V. 348. Kerekegyháza

³⁷ Uo. 43/1926. sz. 1926. máj. 28.

³⁸ Kimutatás Jánoshalma iskoláiról 1925. október 15. KÉL I. Jánoshalma.; Jánoshalma közgy. jkv. 1925–26. 148/1925. BKML V. 342. b. 9.

³⁹ Jelentés a főtanfelügyelőnek, 1926. ápr. 6. KÉL I. Jánoshalma isk. ir.; Jánoshalma közgy. jkv. 1925–26. 166., 1925. szept. 6. MNL BKML V. 342. b. 9.

⁴⁰ Jánoshalma közgy. jkv. 1925–26. 192/1925. 239. MNL BKML V. 342. b. 9.

⁴¹ Kőszeghy Mihály levele az Érseki Hatóságnak 1926. ápr. 14. KÉL 1. Jánoshalma isk. ir.

⁴² Kőszeghy Mihály levele az Érseki Hatósághoz 1926. máj. 12. KÉL 1. Jánoshalma isk. ir.

⁴³ VKM leirat Zichy Gyula érseknek 1926. máj. 3. KÉL I. Jánoshalma isk. ir.

⁴⁴ Jánoshalma közgy. jkv. 1925–26. 357. A kiserdei iskolára adott 60 millió korona államsegélyt a VKM 100 millióra emelte fel és 60 milliót adott ONÉA kölcsön formájában.

⁴⁵ Jánoshalma képviselőtestületi jkve 1928–29. 235. 1929. febr. 16. MNL BKML 342. b. 11.

⁴⁶ Rk. iskolaszéki gyűlés, Felsőterézhalma, 1929. dec. 8. KÉL 1. Jánoshalma isk. ir.

felépítésének költségeihez, 50% államsegély és 50% ONÉA-kölcsön formájában. Bár sok volt már a község kölcsönterhe, mégis rákényszerültek, „minthogy a község 67%-os pótdó mellett a legszükségesebb mindennapi kiadásait is csak függő kölcsönök felvétele útján tudja fedezni, az ottani futóhomokon élő lakosság pedig a mindennapi kenyerét is alig képes megkeresni, nemhogy iskolára tudna pénzt előteremteni”.⁴⁷ A második felsőterezhalmi iskola számára 2000 négyszögöl telket az ún. falutelepen, a parcellázó bank által korábban közcélokra kihagyott területből igényeltek az OFB (Országos Földbirtokrendező Bíróság) útján. A jánoshalmi iskolákat bajai és helyi vállalkozók építették, akik a helybeli lakosok számára biztosítottak munka- és kereseti lehetőséget.⁴⁸

Bácsalmás is az első között lépett a VKM, illetve a tanfelügyelőség iskolaépítési akcióval kapcsolatos leiratát megismerve.⁴⁹ A dubokai, ószöllőbeli és a vöröserdei iskoláknál, ahol két-két tanító működött és váltakozó tanítás folyt, egy-egy tanterem és tanítói lakás építését határozták el. Az óalmási iskola egy kibérelt tanyai lakóházban volt elhelyezve, ehelyett szintén új épületet terveztek. Valamennyi teremben csak zsúfoltan fértek el a tanulók, legtöbbször – 104 fő – a vöröserdei iskolába jártak. Az óalmási iskola számára a községi tulajdonú szántóföldből hasítottak ki telket, a többi – összesen 188 mázsa búzáért – magánszemélyektől vásárolták meg.⁵⁰ A község képviselőtestülete egyhangú határozattal kérte a kultuszminisztériumtól az előírtnál kisebb mértékű telkek engedélyezését. A pályázó vállalkozók közül Kóbor Ferenc bácsbokodi építőmester ajánlatát fogadták el.

Kecelen 1925 novemberében és decemberében foglalkoztak az iskolaépítés kérdésével. A kultuszminisztériumi tájékoztató leirat ismeretében a katolikus hitközség öt tanyai iskola létesítéséről döntött⁵¹ és két-két hold földet biztosított mindegyik számára. A szarkáspusztai telket a kalocsai főkapitán ajánlotta fel. Az építési költségekhez 50% államsegélyt és 50% ONÉA-kölcsönt igényeltek. A VKM az ONÉA alapból

1 milliárd korona kölcsönt engedélyeztek. A szarkási iskola és a kápolna építéséhez a kalocsai főkapitán külön is hozzájárult 250 mázsa búzával (1 mázsa búza akkori ára 350 ezer korona).⁵² Az építkezés során benyújtott kérelem alapján újabb 200 millió korona kölcsönt és 100 millió korona államsegélyt engedélyezett a VKM.⁵³

Az eddig felsoroltakon kívül a kultuszminisztérium jelentős segítséget nyújtott az iskolaépítési akció során több település oktatásügyének rendezéséhez. Problémák elsősorban azokban a községekben jelentkeztek, amelyek később szerették volna kihasználni a Klebelsberg-akció által kínált lehetőséget, illetve ahol valamilyen ok miatt az építkezés elhúzódott, az árak emelkedtek, és a többletkiadások fedezésére már a VKM sem vállalkozhatott. Dunapatajon 1928-ban még felépülhetett az államsegélyes r. kat. belterületi iskola. Több környékbeli település kapott segítséget államsegély formájában, mint például Bática. A dusnoki és a hajósi r. kat. iskolák két-két tanteremmel bővültek, a homokméggyi r. kat. iskola két tanteremmel és egy tanítói lakással. Megkapta az építkezéshez igényelt államsegélyt Öregcsertő és Érsekcsanád is.⁵⁴

A dunapataji háromtantermes iskola a felavatása után hamarosan szűknek bizonyult. Az iskolák helyzetét felmérő és a zsúfoltságról tájékozódó kalocsai érsek segélyekért való folyamodása azonban nem járt eredménnyel. Bár a kérést jogosnak ismerte el a minisztérium, mégis kénytelen volt elutasítani, a beruházási hitel teljes kimerülésére való hivatkozással.⁵⁵

Akasztón több éven át készültek zárdaiskola létesítésére – az ötletet maga a kultuszminiszter is helyeselte ottani látogatása alkalmával.⁵⁶ Részben a község és a katolikus egyházközség közötti vagyoni természetű súrlódások, részben egyéb tényezők miatt oly sokáig halasztották az építkezést – az engedélyezett államkölcsön ellenére –, hogy a tervezett árakon már nem lehetett hozzákezdeni. Közben a tanulók száma jelentékenyen nőtt, a tervezett 5 tantermes épület már nem is lett volna elegendő. Ugyanakkor 1929-re összedőlt egy régi iskolaterem,

⁴⁷ Jánoshalma képviselőtestületi jkv. 1928-29. febr. 16. BKML 342. b. 11.

⁴⁸ Uo. 368., Közgy. jkv. 1925-26. 281. 1926. febr. 28.

⁴⁹ Bácsalmás közgy. jkv. 1926-27. 8. köt. 86-87., Képv. t. jkv. 1926. ápr. 30. MNL BKML V. 304.

⁵⁰ Bácsalmás közgy. jkv. 1926-27. 272. Polgár Józsefnétől 1600 négyszögöl, 1000 négyszögölenként 38 mázsa búzáért, Walter Józseftől 1600 négyszögöl 42 mázsa búzáért, Grynil Györgytől 1260 négyszögöl 85 mázsa búzáért. MNL BKML V. 304.

⁵¹ 1. Polgárdi, Farkas Károly tanyája környékén, 2. Szarkás pusztá, 3. Tüskös és Alsótanya között, 4. A kiskőrösi útnál, 5. A berek erdő mellett, Herczeg A. tanyája környékén. KÉL I. Kecel isk. ir. VKM rendelet másolata, 1926. máj. 3. Uo., ua. 1926. aug. 26.

⁵² Kurcz Adolf keceli plébános levele az Érseki Hatósághoz, Kecel, 1926. júl. 29. KÉL I. Kecel isk. ir.

⁵³ VKM leirat a PPSK vm. tanfelügyelőhöz, 1926. okt. 30.; Kurcz Adolf plébános levele az Érseki Hatósághoz, Kecel, 1926. nov. 29. KÉL 1. Kecel isk. ir.

⁵⁴ Kehrer Károly Pest m. kir. tanf. levele, 1928. nov. 27. KÉL I. Dunapataj isk. ir.

⁵⁵ Petrőczy István miniszteri tanácsos válaszlevele a Kalocsai Érseki Hatósághoz a Klebelsberg Kunhoz küldött kérvényre. Bp. 1929. jan. 14. KÉL 1. Dunapataj isk. ir.

⁵⁶ Zichy Gyula kalocsai érsek levele gróf Klebelsberg Kunhoz, Kalocsa, 1927. jan. 28. KÉL 1. Akasztói isk. ir., uo. Klebelsberg Kuno válaszlevele 1927. ápr. 9. Akasztó község jegyzője a kir. tanfelügyelőhöz 1928. okt. 29.: „tekintettel arra, hogy a lányok elszegődnek cselédnek, házicselédnek a városba, szükséges az intenzíven nevelő apácázárda, hogy megóvja őket a későbbi kísértésektől” KÉL I. Akasztó isk. ir.

három pedig életveszélyessé vált. Petróczy István miniszteri tanácsos, Kehrer Károly királyi tanfelügyelő és Oszvald József egyházi tanfelügyelő 1929 áprilisában, helyszíni szemlájuk után, azt javasolták: egyelőre maradjon el a zárda, a nyomasztó anyagi gondok és az Akasztón azonnal szükségessé vált központi elemi iskola építése miatt.⁵⁷ Az új iskola kivitelezési munkáit 1930 májusában Kovács József esztergomi építőmester nyerte el⁵⁸ ceglédi és budapesti vállalkozók előtt. Az akasztói tanyavilág iskolaügyének megoldása már nem valósult meg az 1930 körül lezáródó „sürgősségi akció” keretében.

Kiskőrösön a vásártéri elemi iskola építési és bővítési munkálataival telt el több esztendő. A város másik szélén feltétlenül szükséges elemi iskola telkének megvásárlására – a keceli úton – csak 1930 áprilisában került sor.⁵⁹ Kölcsönigénylés szempontjából az utolsó pillanatban döntöttek a Cebe pusztai iskola építéséről. Az ONÉA-kölcsön mellett szükséges építési költséget a kiosztott házhelyek árából befolyt törzsvagyonból tudták fedezni.⁶⁰ A Csengőd-Tabdi-Bócsa határában tervezett tanyai iskolák egy része is csak az 1930-as évek második felében épült meg.⁶¹

A KLEBELSBERG-AKCIÓ ISKOLAÉPÜLETEI

Az új iskolák létesítésére adható államkölcsön és államsegély egyik legfontosabb feltétele az volt, hogy az épületeket a lehető legjobb minőségben adják át céljuknak; szilárd anyagból, kőből, téglából épüljenek. Az olcsó vályog használatát csak kivételes esetben engedélyezték, akkor is megfelelő alapozással. Az iskolák helyét a szakértők száraz, nem vízállásos, az adott környezet legmagasabb pontján jelölték ki. Az akció során megvalósult létesítményekről általában elmondható, hogy a korábbi iskolaépítkezésekhez viszonyítva igényesebbek, időtállóbbak voltak; természetesen drágábbak is. A jó minőségű és drágább építőanyagok beszerzése főként a vasútállomástól távol fekvő falvak és tanyak számára okozott jelentős többletköltséget.

Az építkezések a helyi közösségek nyilvánossága előtt, fokozott érdeklődés közepette zajlottak. Különösen azokon a kis településeken tudtak szinte valamennyien az építkezés

minden egyes mozzanatáról, ahol a kézi és írás napszámot a helybeliek természetben vállalták, így maguk is részesei voltak a munkának. Az épületek műszaki átvételekor a helyi vezetőkön kívül vármegyei és minisztériumi tisztviselők és az államépítészeti hivatal szakértői is jelen voltak. Kifogástalan, szakszerű, jó munkának minősíthették a legtöbb, ezekben az években felépült iskolát; többek között a kecskeméti, a jánosalmi, a bácsalmási épületeket. „Teljesen szárazak, világosak, jól szellőztethetők és fűthetők, s így ezek is idővel éreztetni fogják közegészségileg hasznos voltukat” – olvashatjuk a bácsalmási műszaki átvételről készült dokumentumokban.⁶²

Csak kivételesen fordultak elő olyan ügyek, mint a kerekegyházi iskola jótállási határidejével és utólagos javításaival kapcsolatos problémák⁶³, vagy mint a rémi építkezésen megtörtént eset, ahol a régi iskola bontásából származó anyagot is felhasználta a vállalkozó. A helybeliek figyelmeztetése ellenére is felrakatta Kóbor építőmester az ötven éves „korhadt és helyenként oly rövid gerendákat, hogy a horogfákból még csapot sem lehetett beléjük eresztetni”, s csak az államépítészeti hivatal közbenjárására volt hajlandó kicserélni azokat.⁶⁴

Az átgondolt és alaposan megszervezett, gyakorlati megvalósításának számos részletében ma is figyelemreméltó és tanulságos akció előkészítése során a kultuszminisztérium az iskolaépületekre típustervet dolgoztatott ki. Teljesen új épületek esetén a terveknek eredeti vagy módosított formában történő felhasználása szintén feltételül szolgált az államsegélyek és kölcsönök kiutalásához. „Ennek az intézkedésnek az a célja – olvasható az indoklásban, aminek megvalósításáról a vezetésem alatt álló minisztérium műszaki ügyosztálya útján kívánok gondoskodni –, hogy a rendelkezésre álló csekély fedezet korlátai között az iskolaépületek, bár egyszerű kivitelben és minden fényűzés nélkül, de csinnal és az illető vidéken szokásos formáknak megfelelően épüljenek, legfőképpen azonban azt kívánom biztosítani, hogy az iskolaépületek szilárdak, tartósak, higiénikusak és célszerűek legyenek. Ezt a célt az általam adandó tervek használatával hasonlíthatatlanul könnyebben elérem, mintha minden építtető maga készítené a terveket.”⁶⁵

⁵⁷ PPSK vm, kir, tanf. levele az akasztói rk. iskolaszéknek 1929. ápr. 18. KÉL 1. Akasztó isk. ir.; Rk. isk. sz. jkv. 1929. ápr. 27. uo.

⁵⁸ Akasztó képv. t. közgy. jkv. 1929–33. MNL BKML V. 301.

⁵⁹ Kiskőrös községi képviselőtestületi jkv. 1925. jan. 16., 1930. ápr. 8., 1932. dec. 10. MNL BKML V. 349. Kiskőrös

⁶⁰ Uo. Kiskőrös képv. t. jkv. 1929. aug. 22., 1929. nov. 28.

⁶¹ VKM rendelet másolata 1938. febr. 24. KÉL I. Csengőd isk. ir.; Magánlevél Kehrer Károly kir. tanfelügyelőnek, 1930. jan. 31. KÉL I. Csengőd isk. ir.; Kehrer Károly Oszvald József egyházmegyei tanfelügyelőnek, Bp. 1930. febr. 3., a Csengőd-buckai iskola ügyében: „Ha az O. N. E. A. újabb dotálást nyerne a felveendő államkölcsönből, akkor lehetne erről beszélni – reménységgel.” KÉL I. Csengőd isk. ir. 1. Csengőd isk. ir.

⁶² Bácsalmás közgy. jkv. 1928–30. Jkv. 1927. dec. 20. MNL BKML V. 304.

⁶³ Kerekegyháza közgy. jkv. 1931. okt. 19. 386. 1. MNL BKML V. 348.

⁶⁴ Jegyzőkönyv a rémi elemi népiskola építési bizottsága által megtekintett építkezésekről 1928. júl. 3.; Pokorny Gyula plébános az Érseki Hatósághoz 1928. júl. 31. KÉL I. Rémi isk. ir.

⁶⁵ Magyar Törvénytár 1926. 63.

A bőséges választékból egy-egy település számára ajánlott títusterveket többnyire elfogadták, de amennyire lehetett, törekedtek a minél egyszerűbb és olcsóbb kivitelre.

A jánoshalmiak – már több iskola építése után, sok költséggel terhelt – kérték a kultuszminisztériumot, hogy a kiserdei iskola számára a legolcsóbb tervet adják ki, mellőzzék a túl erős és nagyméretű faszerkezetet, „mert a község a jelenlegi súlyos viszonyok között nem képes palotaszerű építkezéseket tanyahelyen fogatni, sőt drágább és monumentálisabb tanyai középület az ottani szegény sorsú lakosságban azon hitet ébresztheti fel, hogy a község az ő kiserdesi filléreikkel pazar módon gazdálkodik”⁶⁶.

A sok jó és célszerű terv közül különösen népszerű volt a H jelű, 1 tanteremből és tanítói lakásból álló, amelynek alapján többek között Félegyházán is építkeztek.⁶⁷ „Jó

kápolnával ellátott iskolák épültek a kalocsai érseki egyházmegye területén. Ilyen volt többek között a Bácsalmás-vöröserdei iskola, a keceli, borotai, mélykúti és a jánoshalmi tanyai iskola. Kecelen három iskola épült kápolnával. A szarkásihoz a kalocsai főkapitány is nyújtott anyagi támogatást, cserébe azt kérte, hogy a tervben szereplő három méter mélységű helyett öt méteres legyen a kápolna.”⁶⁸

Jánoshalmán a kápolna nélkül épült kiserdei iskolát és a kiserdei iskolát az akció után néhány évvel bővíteni kellett a misehallgatók nagy létszáma miatt.⁶⁹ A kiserdei iskola udvarára 1933-ban került a környék iskoláira jellemző harangláb. Az iskolatornyot, mivel a benne elhelyezett 150 kilós harang erősen megrongálta a tetőzetet, leszedték, és az istentiszteletre hívó harangot egy 8 méter magas, tetővel ellátott haranglábba tették.⁷⁰

Azokra a területekre, ahol a lakosság számára elérhető távolságban nem volt templom, oltárfülkével, kápolnahelyiséggel bővített épületek tervrajzait javasolta a kultuszminisztérium

volna, ha minél szebb épületeket emelhetnénk, de a fenntartása a díszesebb kivitelű iskolának többbe kerül, mint a cél szerű, de egyszerű iskoláé.” – vallották a vidéki iskolaügyi munkásai.

Azokra a területekre, ahol a lakosság számára elérhető távolságban nem volt templom, oltárfülkével, kápolnahelyiséggel bővített épületek tervrajzait javasolta a kultuszminisztérium.

Az építkezést ez természetesen megdrágította, de megoldotta a tanyasiak lelki gondozásának kérdését, amelyet mind a minisztérium, mind az egyházi iskolafenntartók nagyon fontosnak tartottak. Szép kivitelű, oltárfülkével vagy tornyos

A tanyai hívekre gondoltak Mélykúton a Gányósor–Marchalltelepi iskola bővítésekor is: az új tantermet úgy építették a meglevő tanterem végéhez, hogy a kettőt csak egy szétnyitható deszkafal választotta el.⁷¹

Kiskunfélegyházán az akció keretében épült iskolák közül a kultuszminisztériumi rendelet szerint ötöt kápolnafülkével kellett volna építeni. A helyi szokásokra hivatkozva a fél-egyháziak kérték az oltárfülkének elhagyását: „Kiskunfélegyháza tanyai gazdái legnagyobb részt a városban házzal vagy lakással rendelkeznek, ahová vasárnap és ünnepnapokon mindig bejárnak. Halottaikat itt ravataloztatják és innen temetik. Tehát bizonyos, hogy az oltárfülke teljesen felesleges

⁶⁶ Jánoshalma közgy. jkv. 1926-27., 1927. okt. 16., 135.1., 111/1927. sz. MNL BKML V. 342. Jánoshalma.

⁶⁷ BKML KKfh. polg. m. ir. 91/1937. Tanyai iskolaépítés 1926. Költségvetés.

Uo.: Feljegyzés az új tanyai iskolákról, 1926. aug. 6.

⁶⁸ Widerkehr főkapitányi dékán levele az Érseki Hatóságnak, Kalocsa, 1926. máj. 27.; Kurcz Adolf plébános levele az Érseki Hatóságnak, Kecel, 1926. máj. 15. KÉL I. Kecel isk. ir.; Pavlovits Miklós: A tuskösi iskolában. Petőfi Népe 1970. okt. 2.

⁶⁹ „A múlt évben kápolnásított kiserdei iskola is már istentiszteletre kicsiny. 170–250 a misehallgatók száma. Kiserdei iskolánk 10 év előtt megnyílt 42 tanulóval, ma a rendes tanulók száma két tanteremmel 128 a mindennapi iskolában, hozzá az ismétlősök és leventék. Az istentiszteletek kéthetenként vannak 200–450 résztvevővel. Ennek okáért az iskolának még egy tanteremmel való kibővítése (de naggyal) elengedhetetlenül szükséges lenne. Jelenleg a másik tanterem egy régi bérelt olvasókör” KÉL I. Jánoshalma isk. ir. Szabó István esperes-plébános jelentése az Érseki Hatóságnak 1937. júl. 5.

⁷⁰ Relatio de Scholis... Szabó István plébános jelentése az Érseki Hatóságnak 1933. okt. 10. KÉL 1. Jánoshalma isk. ir.

⁷¹ Kőszeghy Mihály esperes-plébános levele az Érseki Hatóságnak 1926. máj. 1. KÉL 1. Mélykút isk. ir.

lesz.”⁷² A katolikus plébános véleményét is figyelembe véve, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ezek után csak egy oltárfülkés iskola megépítéséhez ragaszkodott.

*

Az iskolaépületek zöme tanítói lakással együtt épült. A lakások hozzávetőlegesen annyiba kerültek, mint maga az iskola. A kultuszminisztérium azonban – a helyi illetékesek véleményével megegyezően – az itt elérhető megtakarításnál fontosabbnak ítélte a tanítók stabil és kulturált lakáskörülményeinek biztosítását, mint olyan tényezőt, amely a tartalmi munkára is kihatással van. A lakások többsége (egyintézetes iskolához kapcsolódva) két tágas szobából, előszobakonyha-kamrából, tornából és melléképületekből, esetleg pincéből állt.

Az iskolákkal és a tanítói lakásokkal egyidőben elkészültek a melléképületek, illemhelyek, kutak, járdák és kerítések is. Nagy figyelmet fordítottak az udvarok azonnali rendezésére, a fásításra, virágosításra és a gazdasági gyakorlókertek kialakítására.⁷³

Az új iskolák bebútorozása és felszerelése az iskolafenntartók kötelessége volt. Az építkezések után tapasztalható teljes anyagi kimerültség következtében ezt sok helyen nem tudták azonnal megoldani. Több évig is eltartott, amíg az induláskor legszükségesebb bútorok és eszközök mellé meg tudták venni a szemléltetőeszközöket, természetrajzi és természettani felszereléseket, esetleg korszerűbb iskolabútorokat. A jánoshalmi iskoláról készült jelentés a többi tanyai iskolára is jellemző: „Iskoláink szépek, tiszták, de még nem eléggé berendezettek. Egy modern tornateremre, egy tágas leveteházra lenne szükség, torna, fizikai, természetrajzi berendezéseink silányak és kevesek.”⁷⁴

Az élelmesebb kereskedők és bútorgyárosok megragadták az alkalmat termékeik népszerűsítésére. Kiskunfélegyháza iskolai iratai között található például Lapos Gyula iskolabú-

tor- és tornaszergyáros Félegyháza polgármesteri hivatalához címzett levele, amelyben felhívja a város figyelmét különböző iskolapadjaira, bútoraira, mivel tudomására jutott, hogy több iskola is épül.

Kerekegyházán a buckai (búhegyi) községi iskola bútorait helybeli asztalossal készítették el. Ugyanúgy pályázatot hirdettek erre a munkára, mint ahogyan azt az építkezés előtt tették. Három pályázó közül Mihala József asztalost bízták meg, mivel „ajánlatában bennfoglaltatik az iskolai padoknak üveg tintatartóval és alumínium fedővel való ellátása és beillesztése is, valamint, hogy a bútorzatot saját költségén szállítja ki az iskolába, befesti a bútorokat s ott kint adja át, a javításokat elvégzi.”⁷⁵

ISKOLAAVATÓK – A NÉPOKTATÁS ÜNNEPNAPJAI

Az új tanyai iskolák egy részében már 1926 őszén megkezdődhetett a tanítás. Kecskeméten – az iskolaépítési akció egyik kiemelt területén – a helyszínek kijelölésétől számítva fél éven belül átadták az épületeket. 1926 szeptemberében kinevezték az új külterületi tanítókat⁷⁶ és a korábbinál lényegesen jobb feltételekkel kezdték az új tanítást.

A kecskeméti tanyai iskolák felavatására 1926. október 4-én került sor Horthy Miklós kormányzó és Klebelsberg Kuno kultuszminiszter részvételével. A méheslaposi külterületi iskolánál rendezett ünnepségen jelképesen felavatták az Alföldön addig felépült 361 népiskolai létesítményt is. „Kecskeméten 28 tanyai iskola készült el 33 tanteremmel és 29 tanítói lakással – írta az ünnepséget megelőző napokban Klebelsberg Kuno kultuszminiszter.⁷⁷ – Sehol sem volt annyira szükség tanyai iskolák létesítésére, mint Kecskeméten, ahol a tanyavilág lakossága 1890-től 1920-ig, vagyis 30 év alatt 7 165 főről 37 532 főre szokott fel, úgyhogy az 1920-ik évi népszámlálás a 73 109 főnyi lakosságnak 51,3%-át, vagyis több mint felét külterületen találta. Mennyivel jobb, hogy

⁷² Kiskunfélegyháza polgármesterének levele a kultuszminiszterhez Kkf. 1927. júl. 13. Kkf. Polg. m. ir. 911/1937. Tanyai iskolaépítés 1926. Uo.: VKM leirat Kiskunfélegyháza város közönségének 1927. aug. 16.

⁷³ Körültekintő figyelemre és gondosságra utalnak a vállalkozókkal kötött szerződések, amelyekben még a lábtisztítórácsok elhelyezését is írásba foglalták. Pl.: Kkf. iskolaépítési iratok, költségvetés. Uo.: a kutakról kéziratos feljegyzés: „csak gémeskút, se kerek, se szivattyús nem jó! Tanyán nagy a fenntartás költsége.”

⁷⁴ Szabó István esperes-plébános jelentése a kerületi iskolákról, 1937. júl. 5. KÉL I. Jánoshalma. Bácsalmáson késve indult meg a tanítás az új iskolákban, mert a politikai község által épített iskolák katolikus jellegűek voltak, s a berendezés költségeit kölcsönösen egymásra akarták hárítani. Bácsalmás közgy. jkv. 1927–31. 122/kgy. 1928. 1928. nov. 5. 152153. 1. MNL BKML V. 304.

⁷⁵ Kerekegyháza közs. képviselőtestületi jkv. 53/1928. 1928. aug. 2. MNL BKML Kerekegyháza. A szerződésbe belefoglalták, hogy minden késedelmi napért 38 pengőt levonnak a munkadíjból.

⁷⁶ Az új tanyai iskolák 1926 szeptemberében kinevezett tanítói: Tóth Géza, Tóth Gézáné, Csehi Pórány Aranka, Dobrotka György, Bodvai Sándor, Fodor Erzsébet, Sebő Antal, Siposné Bercsik Gizella, Hatvani Pál, Szarvas Teréz, Mészáros Ilona, Hudela Antal, Polyák Magda, Liszka Erzsébet, Villi Pál, Pulius István, Dömötör Sára, Füvessy Margit, Mányoki Lajos, Dékány Erzsébet, Kozelka Károly, Ludvig László, Rácz Miklós, Bényei Juliánna. Tóth Gézáné és Tóth Géza emlékére az iskola működésének 60. évfordulója alkalmából emléktáblát helyeztek el a Kecskemét, Halasi úti Klebelsberg-iskola épületén. Ez a létesítmény még 2025-ben is iskolaként működik.

⁷⁷ Az Alföld egészsége és műveltsége. Budapesti Hírlap 1926. okt. 3.; BCT 352–355.

a kecskeméti nép kirajzolt a tanyákra, és nem csődült fel Budapestre! Így sokkal jobban gyarapítja a magyar faji erőt is, hiszen a tanyai lakosságnál sokkal több a gyermek, mint a belterületen. Kecskemét belterületén a mindennapi tankötelesek száma 4 302, a külterületen ellenben 6 655. Ezek számára épültek a tanyai iskolák, hogy valahára vége legyen annak a szegényletes állapotnak, hogy a kecskeméti tanyai lakosság 40,6 százaléka nem tud írni és olvasni.” A látványos külsőségekkel megrendezett ünnepségről a helyi és az országos sajtótermékek egyaránt tudósítottak,⁷⁸ és idézték Klebelsberg Kuno kecskeméti beszédének részleteit is: „A tanyaképződés második honfoglalás, de óriási kötelezettségeket ró a magyar kormányzatra és közigazgatásra. Most a tanyai iskolával utánamegyünk a külterület népének, amely hozza magával a tanyai népkönyvtárat és a tanyai rádiót. Épülnek a tanyai templomok és tervezzük a tanyai népházakat.”⁷⁹

Az 1928. júliusi városi közgyűlésen egyhangú szavazással döntöttek gróf Klebelsberg Kuno díszpolgári címéről

A Kecskemét-méheslaposi iskola falán ma is látható az a márványtábla, amelyet az iskolaépítés emlékére helyeztek el 1927-ben.⁸⁰ Klebelsberg Kuno kultuszminisztert 1928-ban Kecskemét díszpolgárává választották.⁸¹ A díszpolgári oklevél kivitelezése egy kecskeméti művésztanár, Irányi István nevéhez fűződik. Az oklevelet a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzik, egy korabeli üveglemezre készült fényképfelvétel pedig a Katona József Múzeum fényképtárában található. Szövege: *Kecskemét th. város polgármestere és közönsége ezen levelünkben adjuk emlékeztül mindazoknak, akiket illet, hogy midőn törvényes hatáskörünkben a tőlünk megkívánt gondos figyelemmel, mindenre kiterjedőleg eljárni igyekeznénk, áthatva lévén annak tudatától, hogy a polgári erény legfőbb dísze az érdemes férfiak kitüntetésében és értékes szolgálataik méltó elismeréséből áll, kiváló tekintettel azon hasznos szolgálatokra, amelyeket nagyméltóságú thumburgi dr. gróf Klebelsberg Kuno magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, országgyűlési képviselő, a M. T. Akadémia tagja, számos magyar és külföldi érdemrend tulajdonosa, az ország közművelődési viszonyainak rendezésével, a magyar műveltség külföldi jó hírnevének terjesztésével, a külfölddel való szellemi kapcsolatok sikeres kiépítésével, a magyar ifjúságnak a nyugati országokban való nevelkedése előmozdításával, főiskoláink nagyarányú fejlesztésével, középiskolai oktatásunk átszervezésével és tökéletesítésével, az egész országban az elemi iskolák tömeges létesítésével, a magyarságnak a tudás hatalmával való megerősítése érdekében a legnagyobb magyar államférfiakhoz méltó nagyvonalú lendülettel, aránylag rövid idő alatt kifejtett, közelebből pedig azon kiváló érdemeire való tekintettel, amelyekkel városunk közönségének a közművelődés fokozására irányuló törekvéseit a sikeres megoldáshoz vezette, különösen azáltal, hogy egyéb intézmények hathatós támogatása mellett 34 pusztai elemi iskolának felépítését nagymérvű kormányhatósági anyagi támogatással lehetővé tette, most elősorolt hasznos és önzetlen munkásságának s ezek által szerzett kiváló érdemeinek elismeréséül, nemkülönben mélyen érzett hálánk, köszönetünk és igaz tiszteletünk nyilvánításául, azon törvényhatósági jogunknál fogva, melyet a magyar haza és nemzet, valamint városunk egyetemének közjavára gyakorlunk nagyméltóságú thumburgi dr. gróf Klebelsberg Kuno m. kir. vál-lás- és közoktatásügyi miniszter, országgyűlési képviselő urat ezennel városunk díszpolgárává választjuk és városunk dísz-*

⁷⁸ KL 1926. szept. 15., okt. 1., okt. 5.; NL 1926. okt. 3.

⁷⁹ BCT 362.

⁸⁰ KL 1927. márc. 17. (Az iskolák apostolai), uo. 1927. nov. 30., Az emléktábla szövege: „Gróf Klebelsberg Kuno magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek, Révész István praelátus, kecskeméti plébános, később m. kir. honvédségi tábori püspöknek. Minden időnkben hálás megemlékezésül azért, hogy ők tanyai iskolák emelése révén a törzssőkös magyar nép művelése érdekében fáradhatatlanul és nagy eredményekkel dolgoztak. 1926.”

⁸¹ KL 1928. júl. 31., 1928. aug. 2.

polgári oklevelünk erejével is jogot és engedélyt, hogy mindazon szabadságokat, jogokat és engedményeket, melyeket városunk többi polgárai gyakorolnak, használnak és élveznek, szabadon és háborítatlanul gyakorolhassa, használhassa és élvezhesse. Ennek hiteléül és állandó bizonyosságául ezen oklevelünket városunk pecsétjével megerősítve kiadtuk Kecskeméten a város th. bizottságának az 1928. évi június havának 30. napján tartott rendes havi közgyűlésből. Aláírások: Harkay közjegyző, Zimay polgármester.

Tanyai iskola, Kecskemét-Méheslapos

Egy évvel a kecskeméti avatóünnepség után, 1927 szeptemberében került sor a Nagykőrös határában épült új tanyai iskolák felavatására. Kulturális szakemberek kíséretében itt is részt vett a rendezvényen Klebelsberg Kuno.⁸² „Szokásom, hogy szeretek a helyszínen meggyőződni a vidék kulturális állapotáról, a helyi szükségletekről – mondta a kultuszminister nagykőrösi beszédében, itt is megragadva az alkalmat kultúrpolitikai nézeteinek terjesztésére. – Azt hiszem, nagyon szerencsétlen kormányzati rendszer volna, amely a vidékkel nem tartaná fenn az állandó kontaktust, amely az országot csak hivatalos rendeletekkel, papírossal akarná kormányozni. Ne felejtjük el ugyanis, hogy az ország nemcsak Budapestből áll. (...) Emelnünk kell a magyar dolgozó munkás, a mezőgazda, a kereskedő, a tömegek értelmi színvonalát. Emellett termelnünk kell 3-4 ezer embert, akik minden téren a legszakavatottabb vezetői lehetnek a népnek. Nincs drágább dolog, mint ha a nagy kérdések hozzá nem értő emberek kezébe vannak letéve. (...) Ez az én kultúrpolitikám. Ezért járom én az országot, hogy ennek a gondolatnak propagandát csináljak, mert ezzel a kultúrpolitikával tudjuk felkelteni a külföld elismerését is.” Beszélt a kultuszminister a nagykőrösi iskolák

további fejlesztéséről és a tanyai népművelésről is: „Mint ismeretes, a tanyákon mindenütt szeretném bevezetni a rádiót. Minden tanyai iskola vagy más központ kapna egy készüléket. A tanító tanítás után a gyerekekkel szétküldené a hírt, hogy estére rádióelőadás lesz az iskolában. Ezek az előadásokon gazdasági, közegészségügyi és más hasznos ismereteket szerezhetne a tanyai lakosság.”⁸³

Nagykőrös határában az alsónyársapáti iskolának Kocsis József, a tetétleni iskola számára pedig Dabasi Halász Gyula ajándékozott ingyen telket. 1929 novemberében mindkét épület falán emléktáblát helyeztek el, megörökítve a két adományozó nevét.⁸⁴

Klebelsberg Kuno 1927 tavaszán Ceglédre is eljutott. Május 15-én egész napos program keretében ismerkedett Cegléddel és a város oktatásügyével, megtekintette az új iskolákat, és az ünnepségen elmondott beszédében itt is kifejtette az Alföld kulturális fejlesztésével kapcsolatos programját. „A néprétegek műveltségének színvonalát az Alföldön elsősorban kültelki iskolák fejlesztésével kell emelni. Mi azt akarjuk, hogy ennek a tanyai gazdának a földjén több és jobban értékesíthető termés teremjen, hogy ez a magyar ember a tudás erejével többet keressen, mint amennyit a múltban.” – mondta a Cegléden is népszerű politikus.⁸⁵

Kiskunfélegyházán 1928 májusában márványtáblát helyeztek el három tanyai iskola épületén, dr. Rády Lajos és Varga Ida, dr. Táby József és Mihálovits Matild, Kürtösi László és Fekete Mária emlékére. „Ezeknek az adományoknak igazi értékét az a körülmény adja meg, hogy az adományozóknál dúsabb vagyonnal rendelkezőktől pénzért is, kisajátítással, csaknem karhatalommal a kormánynak kellett elvenni telket ezer holdjaikból a kultúra templomainak számára, de ezek nem is kapnak emléktáblát!” – írta a Félegyházi Közlöny *Márványtáblák a tanyai iskolákon* című cikkében.⁸⁶

Klebelsberg Kuno több alkalommal járt Félegyházán. Részt vett a sürgősségi program lezárulása után bővített Constantinum „Klebelsberg-szárnának” felavatásán is 1932. június 26-án.

Mindenhová nem jutott el személyesen a miniszter, de az iskolák átadása, felavatása kivételes ünnep volt minden településen, és az akció méltatásaként a legtöbb helyi újságban hasonló sorokat olvashatunk, mint pl. a majsaiak lapjában: „Hat új iskola hirdeti, hogy lelkes egyének nem sajnáltak sem fáradságot, sem költséget, csakhogy a tudománynak új, tiszt-

⁸² NH 1927. szept. 27., okt. 2., okt. 10.

⁸³ NH 1929. nov. 12.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ CN 1927. máj. 22., uarról CN 1927. ápr. 29., 1927. máj. 15.

⁸⁶ FK 1928. máj. 27.

tességes hajlékot építhessenek. Oly megértő nagyságot pedig, mint amilyen a mai közoktatásügyi miniszterünk: gróf Klebelsberg Kuno dr., keresve sem találhattak volna, aki segéllyel, kölcsönrel tette lehetővé, hogy valóban díszes külsejű és okos berendezésű iskolákban hirdethessék a tudományt, az Isten-félelmet, a hazaszeretetet.”⁸⁷

AZ AKCIÓ UTÁN - EREDMÉNYEK ÉS HELYZETKÉP

Az érintett települések iskolaügyi helyzete jelentős mértékben javult a sürgősségi akció befejezése után. Az építkezések a nagy állami kedvezmények mellett is komoly anyagi terheket róttak a községekre és azok adófizető polgáraitra. Ennek ellenére az új iskolák kiadásait viselőik is megnyugvással állapíthatták meg: értelmes, hosszú távra szóló és nélkülözhetetlen kulturális beruházás az, amelyre forintjaikat fordították. Célszerű, esztétikus és jó minőségű, tanítói lakással ellátott

a jövőben” – írta Kiskunhalas történetének krónikása, Nagy Szeder István.⁸⁸

Új iskolák épültek Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd kiterjedt tanyavilágának legsűrűbben lakott pontjain. Kecel határában az új katolikus iskolák némelyike a zugtanítók működését váltotta fel. Ekkor kapott iskolát Akasztó, Kerekegyháza, Orgovány, Kiskőrös, Soltvadkert, Izsák, Jakabszállás, Kunszentmiklós, Kiskőrös külterülete, a kalocsai Rokkantttelep, és az akkor épült iskolák működtek évtizedeken át Majsa, Lajosmizse, Szabadszállás, Solt határában is. Baján négy tanterem épült.

Az akkor Bács-Bodrog vármegyéhez tartozó községekben összesen 94 objektumot (68 tanterem, 26 lakás) adtak át, többségük katolikus jellegű volt. Hét iskolával, összesen 12 tanteremmel gyarapodott Bácsalmás, és több iskola épült Jánoshalma, Borota, Katymár, Mélykút és Tompa külterületein is.

Célszerű, esztétikus és jó minőségű,
tanítói lakással ellátott épületek váltották fel
a korábban sok helyen egészségtelen épületekben
és szűk helyen működő iskolatermeket

épületek váltották fel a korábban sok helyen egészségtelen épületekben és szűk helyen működő iskolatermeket. Ilyen rövid idő alatt korábban egyik településen sem került sor ennyi új iskolaépület átadására. Néhány évvel később, a gazdasági helyzet romlásával, az akció már nem lett volna megvalósítható.

Az akkori szükségletnek megfelelően kiépült Kiskunfélégyháza és Kiskunhalas teljes tanyai iskolai hálózata. „1930-ban (...) huszonnégy tanyai iskola állt fenn a város határában, amelyekben két igazgató felügyelete mellett negyven tanító tanított 1585 mindennapi iskolakötelest és 568 gazdasági továbbképző tanfolyamos tanulót, míg a belterületen csak 264 volt az állami elemi iskolába beírt tanulók száma, a róm. kat. iskolába 226, a zsidó iskolába pedig 55 tanulót íratnak be, úgyhogy Kiskun-Halás város elemi iskolái most már úgy megvannak szervezve, hogy sem helyszűke miatt, sem az iskola távolsága miatt az iskoláztatás nincs többé akadályoztatva, s az írni-olvasni nem tudók száma nagyon le fog csökkenni

Az akció befejezésével azonban itt sem oldódtak meg teljes mértékben az iskoláztatással kapcsolatos gondok. Az 1926–30 közötti időszak az eredeti elképzelések alapján is ún. sürgős-

Bácsalmás–Vöröserdő

⁸⁷ KH 1927. dec. 30.

⁸⁸ Nagy Szeder 1., 1936. 62.

ségi akció volt, amelynek a legégetőbb szükségletek megoldása volt a célja. Hiányosságok, megoldandó problémák a sürgősségi akció utáni évekre is maradtak bőven. Ugyanakkor néhány év alatt olyan változások történtek, amelyek a Klebelsberg által kidolgozott tervekhez képest is többletfeladatot jelentettek az illetékes községeknek.

Az egyik fontos tényező a gyermeklétszám növekedése volt. Ezen a tájon ritka volt az egyke, a tanyai – különösen a katolikus vallású – lakosságot több gyermek jellemezte. A kivételek közé tartozik Akasztó, ahol 1930-ra csökkent a tanulók száma a sok járványos betegség és a magas csecsemőhalandóság miatt.⁸⁹ Kecskeméten a természetes szaporodás 1920–1930 között 11,1% volt, a 15 éven aluli gyermeklétszám pedig 26,9%; ezekkel az értékekkel a két világháború között a „gyermek városának” nevezett település az országos lista ötödik helyén állt. Kiskunfélegyházán még ennél is magasabb volt a természetes szaporodás, és az iskoláskorúak száma az országos lista második helyén állt.⁹⁰

Település	Természetes szaporodás	15 éven aluliak
Hajdúhadház	15%	33,7%
Kiskunfélegyháza	12,6%	31,0%
Hajdúnánás	12,0%	29,5%
Salgótarján	11,5%	28,1%
Kecskemét	11,1%	29,6%
Kiskunhalas	8,7%	26,2%
Nagykőrös	6,8%	25,6%
Cegléd	6,2%	24,9%
Szeged	6,1%	24,0%
Kalocsa	3,6%	25,8%

Ugyanakkor növekedett a tanyai lakosság aránya. Míg 1920-ban a kecskemétiak 51,4 százaléka lakott tanyán – már ez is kivételesen magas szám –, addig 1930-ban már 56,2 százalék.⁹¹

	Belterületi lakos	Külterületi lakos
1890	58,7%	41,3%
1900	53,8%	46,2%

	Belterületi lakos	Külterületi lakos
1910	50,7%	49,3%
1920	48,6%	51,4%
1930	43,8%	56,2%

A mai Bács-Kiskun vármegye több akkori településén újratemelte az iskoláztatási gondokat a városból való kiköltözések és az egészséges arányú népszaporulat révén gyarapodó tanyavilág. Az 1920-30-as években még nem zárultak le a Duna-Tisza közén oly erőteljes migrációs folyamatok, melyek eredményeként a városoktól, falvaktól távol eső területek is benépesültek. A belső vándorlás egyik fő motívója az olcsó földszerzési lehetőség volt. A zömében rossz adottságú földön kialakult apró falvak hosszú ideig a legszegényebb települések közé tartoztak. A parcellázások, az OFB tevékenysége és a falusi kislakásépítési akció is megváltoztatta több település kül- és belterületi térképét.

Mindezek következtében az 1930-as években további iskolaépítkezésekre volt szükség. Ekkor még létezett az ONÉA, amelyből a korábbiakhoz hasonló feltételekkel lehetett kölcsönt igényelni. Kecskeméten az elsőként felépült iskolák avatóünnepsége után hamarosan újabb hat épületet adtak át, 1937-ben pedig 10 új tanyai tanterem és 3 tanítói lakás építését kezdték meg. Ehhez 90 ezer pengő kölcsönt és 65 ezer pengő államkölcsönt kaptak.⁹²

Az elemi népiskolai kiadásokra szánt összegekkel Kecskemét ekkor élen járt városaink között: 1938-ban például a városi költségvetés 9 százalékát fordították erre a célra. (Szegeden 4, Debrecenben 2,25, Miskolcon 1%-ot.)⁹³ A kecskeméti tanyai analfabéták száma 1920–1930 között felére csökkent, de még így is elérte a 16,9%-ot.⁹⁴

1935-ben államsegéllyel új iskola épült Mátételkén, 1937-ben Mélykúton (a Bács-Bodrog vármegyei népművészeti házzal egy épületben), 1937–38-ban a Csengődhez tartozó, zömmel katolikus lakosságú Buczka, Kullér és Kis-Csengőd tanyákon.

Jánoshalma határában az OFB által kiosztott területeken évről évre nőtt a tankötelesek száma. Kélespusztán az uradalom tartott fenn iskolát. A közelében elterülő 2500 lakosú Felsőterézhalmán 1929-ben csupán egy tanterem volt közel 200 tanköteles számára. „Az ablak deszkáján, a kályhán, a kü-

⁸⁹ Lakatos V., 1988. 79.

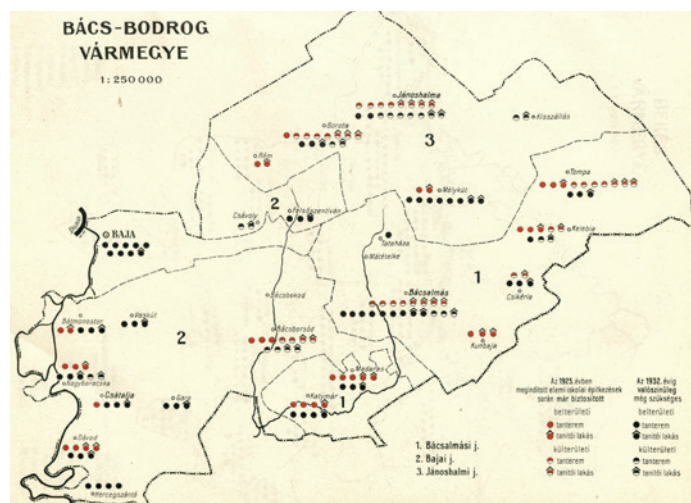
⁹⁰ Meréty S., 1935. 79.

⁹¹ Thirring L., 1935. 58.

⁹² KL 1927. dec. 23.; Községi tanítótöbbségi jkv. 1926-31. Jkv. 1929. máj. 7. Közgy. jkv. 1937. 282. 1., új iskolák: Borbás, Kisfái I., Szikra, Szentkirály központi, Talfájai, Kelőföldi, Ágasegyházi, Alsómonostor II., Felső-Monostor III., Nagybugac. Uarról közgy. jkv. 1939. 32. 1.

⁹³ Kecskemét th. város közgy. jkv. 1938. 1961. 1. MNL BKML IV.

⁹⁴ Pest vm. és Kecskemét th. j. város adattára. Kecskemét, 1939. 47. 1.

Bács-Bodrog vármegye oktatási térképe

szöbön, a tanító dobogóján, sőt ami a legszomorúbb, a padlón hasalva írnak, számolnak s rajzolnak. E lehetetlen helyzet nemcsak a tanítás eredményét, hanem még a gyermekek egészségét is veszélyezteti. A létszám évről évre növekszik, mert itt még nem tudják, mi az egyke.” – írta a kultuszminiszterhez küldött levelében Barta Imre lelkész.⁹⁵

Felsőterézhalmán 1931-ben építettek újabb iskolát. Kecelen a néhány évvel korábban felépült tanyai iskolákban 1933-ban már 130-140 gyermek tanult egy tanteremben. Az iskolák bővítésével és új tanítói állások szervezésével javítottak a helyzeten. Iskolát kellett építeni az OFB által kiosztott ún. Újfaluban is, ahol 428 házhely-igénylő kapott telket és 1931-ben már 217 tankötelest tartottak számon.⁹⁶

Az 1930-as években a legrosszabb helyzet néhány homoki tanyás falu határában, a nagybirtokok és az ún. érdekeltségek területén volt.

Évekig húzódott megoldatlanul a Kiskőröstől néhány kilométerre elterülő Tabdi pusztai iskoláinak ügye. Az olcsó áron parcellázott futóhomokos határreszt Kiskőrösről és más vidékről érkezettek népesítették be. A katolikusok a század elején, az evangélikus egyház pedig az 1910-es években állított iskolát. A két túlszűfolt épület helyett az 1920-as években Kiskőrös új iskola építését tervezte Tabdin, azzal a feltétellel, hogy mindkét felekezet átadja meglévő iskoláit a községnek. Erre a katolikusok nem voltak hajlandók, ezért az építkezés elmaradt. „Négy-öt évvel ezelőtt a minisztérium bölcs és előrelátó intézkedése folytán Kiskőrös községet felszólította arra, hogy a tabdi-i felekezeti iskolákat vegye át

és építsen ott négytantermes iskolát. Kiskőrös község eleget akarván tenni ezen rendelkezésnek, felszólította az iskolafenntartókat az iskolák átadására. Az evangélikus egyház hajlandó volt erre, ha a katolikus egyház is átadja iskoláját. Megakadt azonban a dolog, mert az illetékes katolikus hatóság nem volt hajlandó átadni az iskolát. Így jutottunk el a mai szomorú helyzethez és ezért van a tabdi-i iskolában XIX. századbeli állapot.”⁹⁷

Kaskantyú területén a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank parcellázott 3000 holdnyi homokot az 1920-as évek végén. Még a következő évtizedben is a grófi ökoristállóban működött a tanyai iskola. Soltszentimrén hasonlóan méltatlan körülmények között kapott helyet a pusztai egyetlen kulturális intézménye. Páhi pusztán a Deutsch-Tibold család birtokán uradalmi magániskola működött, amelyek tanítóját is Deutsch-Tibold Frigyes fogadta fel, s akinek „munkaköri leírása” inkább gazdatiszté, mint tanítóé: „Teendői közé fog tartozni a gazdaság bármely ágában a cselédek és munkások felügyelete, etetések, abrakolások ellenőrzése, a számvitel ellátása és a szükséghez képest heti, havi, évi zárlatok utasítás szerinti elkészítése. Ezenkívül különös feladata leendő az uradalmi iskolában a tankötelesek oktatása és nyilvános vizsgákra való előkészítése.”⁹⁸

Áldatlan körülmények között működött a Majsai határában lévő Kömpöc pusztai iskolája: 63 négyzetméteres tanteremmel, 224 elemi iskolással és 57 ismétlőssel. A pusztát 1918-ban vette meg Kiskunmajsai az egri főkapitánytól, de adósságai miatt kénytelen volt átadni a bérlőknek. A kömpöci állami jellegű

⁹⁵ Barta Imre lelkész levele a kultuszminiszterhez, Kéles, 1929. okt. 27. KÉL 1. Jánoshalma, Felsőterézhalma csomó.

⁹⁶ A keceli r. kat. egyháztanács jkve 1931. máj. 25., 1935. jan. 19., 1937. nov. 7. Kecel, rkat. plébánia irattára; Kurcz Adolf plébános jelentése az Érseki Hatóságnak, Kecel, 1933. júl. 31. KÉL 1. Kecel isk. ir.

⁹⁷ Kiskőrös és Járása 1930. febr. 8. (Kultúrállapot Tabdi pusztán)

⁹⁸ Lakatos V. 1979. 45.

iskolára a katolikus majsai iskolafenntartó gondoskodásából kevés jutott.⁹⁹ Az ún. érdekeltiségi iskolák létesítéséhez fűzött remények országszerte csekély eredménnyel jártak. A Tázlárhoz (akkor: Prónayfalva) tartozó Kötöny-pusztán is évekig húzódtott az iskolaépítés ügye. Az állam, a község és az érdekelt gazdák egyaránt igyekeztek áthárítani egymásra a falutól 15 kilométerre fekvő Kötöny-pusztai iskola építését. Közben egy bérelt vályogház 20 négyzetméteres szobájában folyt a tanítás 65 gyerekkel. Az érdekeltiséget a Magyar Tudományos Akadémia (a Vigyázó Ferenc gróftól örökölt 3000 holdas birtokkal), 3-4 nagyobb gazda és több törpebirtokos alkotta. Az Akadémia gazdasági ügyeinek intézője azt javasolta, hogy

dezvényeken, a hetenként vagy kéthetenként tartott tanyai istentiszteleteken és más összejöveteleken is. Az iskolák mellett kialakított gyakorlókertek, faiskolák hozzájárultak a környéken lakók kertkultúrájának fejlesztéséhez. Ezeken az épületeken jelentek meg az első antennák, itt hallgathatták az első rádióműsorokat.¹⁰¹ A rádió mellett az iskolák számára beszerzett vetítőgépek, gramofonok, lemezek a gyermekek és a felnőttek művelődését, kitekintését egyaránt segítették.¹⁰² Sok helyen a gazdakörök rendezvényei is az iskolában kaptak helyet, sőt itt volt az orvosi rendelés, a közigazgatási kirendeltség, esetleg az utolsó posta is.¹⁰³ A tanító fontos szerepet töltött be a tanyavilág életében: „...a gyermekek tanításán kí-

Az új tanyai iskolaépületek nem csupán az elemi iskolai oktatás színterei voltak

érdekeltiségi iskola helyett államsegélyes községi iskolát építenek, a tázlári közgyűlés azonban minden segítséget megtagadott. A kultuszminisztérium több alkalommal felajánlotta az államsegélyt, de iskolaépítésre csak 1939-ben került sor.¹⁰⁰

„TEPLOMUNK, ISKOLÁNK” – TANYAI KULTÚRKÖZPONTOK

„E terem mindenünk: templomunk, iskolánk” – írták a kistréti tanyavilág lakói egyetlen tantermükről.

Az új tanyai iskolaépületek nem csupán az elemi iskolai oktatás színterei voltak. Szinte kivétel nélkül minden iskola rövid időn belül a környék kultúrcentrumává vált. Nemcsak a népiskolai ünnepségek, nyilvános vizsgák alkalmával jelentek meg a szülők az iskolában, hanem az egyházi ren-

vűl a felnőtteknek is kulturális és gazdasági vezetője” – mint a Kiskőrös és Járása c. lap írta a tanítóság hivatásáról.¹⁰⁴ Sok olyan tanítóról tudunk, aki évtizedeken keresztül tanított ugyanabban az iskolában s együtt élt meg a tanyai emberekkel azok minden gondját és örömét. A Klebelsberg-akció során épült Kiskunhalas-sűrűtájói iskola tanítónője kereken 50 évig, a felavatástól a körzetesítésig ugyanott tanított: „Én nyitottam meg ezt az új iskolát 1927-ben és mint nyugdíjas én csuktam be a kaput az utolsó gyerek után.”¹⁰⁵

Klebelsberg Kuno kultúrpolitikai elképzeléseinek és a kultuszminisztérium irányításának, valamint a helyi kezdeményezéseknek köszönhetően az iskolaépületek a két világháború közötti években intenzív népművelési tevékenységnek adtak helyet.¹⁰⁶

⁹⁹ Lakatos V. 1979. 28.; KH 1928. nov. 30. A fagyöngy (Kömpöc)

¹⁰⁰ „Nem lehet pontosan megállapítani, hogy miért, de az iskolaháború óta a 3000 holdas birtokot művelő gazdasági cselédek családjából 3-4, most pedig mindössze 8 gyerek jár iskolába. Rédei János ispán később bevallotta, hogy Gerényi Jakab miniszteri tanácsos megparancsolta: nem szabad alkalmazni olyan cselédet, akinek tanköteles gyermekei vannak vagy lehetnek.” Lakatos V. 1979. 31.

¹⁰¹ A kecskeméti tanítók 1927 márciusában kérvényezték, hogy iskolaépületeiken elhelyezhessék a rádióantennákat. Kmét Népisk. Felügy. ig. iratok MNÉL BKML VIII. 249. 46. 1927. márc. 10.; Klebelsberg Kuno kultuszminiszter így írt a Pesti Napló 1929. máj. 5-i számában: „Gramofonnal és rádióval újra meg akarjuk teremteni a magyar dal kultuszát. Magyarország összes oktatóihoz, különösen a néptanítókhoz legközelebb újabb körlevéllel fordulok, amelyben buzdítani akarok a népies költők rendszeres olvastatására nemcsak az iskolákban, hanem a népkönyvtárak révén a felnőtteknél is...”

¹⁰² Bánkiné Molnár E. 1987. 104.

¹⁰³ Ezzel kapcsolatban a tanítók terhei is sokat növekedtek a két világháború közötti években. Gesztelyi László Magyar tanya című könyvében a tanítók feladatairól kifejtett elképzeléseit Irhási Sándor bírálta a Nagykőrösi Híradó 1927. ápr. 24-i számában.

¹⁰⁴ Kiskőrös és Járása 1926. nov. 13.

¹⁰⁵ Lakatos V. 1979.

¹⁰⁶ A VKM 30. 773/1924. VIII. a. rendelete szerint az iskolán kívüli népművelés ügycörei: 1. analfabéták oktatása, 2. népművelési előadások, 3. népművelési tanfolyamok, 4. népfőiskolák, szabadegyetemek, népszerű főiskolai tanfolyamok, 5. ifjúsági és legényegyesületek, 6. népiskolai könyvtárak, 7. népkönyvtárak, 8. ifjúsági és egyéb olvasókörök. 9. sajtó- és ismeretterjesztő irodalom népszerűsítése, 10. közművelődési egyesületek, 11. népházak, 12. mesedélutánok, 13. műkedvelő előadások, táncanfolyamok, 14. a külföldön élő magyarságnak az iskolán kívüli népműveléssel kapcsolatos kulturális gondozása. Bocsánczy L. 1928. 37.

Az analfabéta-tanfolyamok, az ismeretterjesztő előadások szervezői és előadói, az amatőr színjátszók irányítói is leginkább a tanítók voltak. Az iskolaépítési akcióval egy időben a VKM megszervezte a tanyai népiskolai könyvtárak hálózatát (1500 iskola kapott könyvtárat ezekben az években). Ezek kezelése is a tanító feladata volt.¹⁰⁷

A tanyakérdés hosszú ideig foglalkoztatta a különböző szakterületek tudósait és a hatóságok, a közigazgatás képviselőit egyaránt. A két világháború közötti években a tanyavilág lakossága egyre nőtt. Kiadványok, konferenciák, sajtóviták foglalkoztak a külterületen élők problémáinak megoldásával. Sokan képviselték azt a véleményt, amelyet a Nagykőrösi Híradó sorozatának egyik cikkírója is, tudniillik a tanyakérdést jó utak építésével és minél több iskola létesítésével lehet megoldani.¹⁰⁸ Klebelsberg Kuno így írt a kérdésről 1929-ben: „Az Alföldnek elsősorban népiskolákra van szüksége, a szaporodó, a tanyákra kirajzó nép közé ki kellett menni a tanyai iskolák típusával, mert nincs meddőbb, sőt veszedelmesebb, mint ma azon elmélkedni, hogy célszerű települési mód-e a tanyai, igen-e vagy nem. A tanyai település az Alföldön egy nagy adottság, amellyel szembeszállni nem lehet, s aminek megváltoztatása az aranypengők százmillióiba kerülne a magyar nemzetnek, nekünk pedig ilyen összegeink nincsenek, vagy ha lennének, egészen másra fordítanánk azokat és bizony nem arra, hogy a tanyákat lebontsuk és a nép számára zárt községekben új házakat emeljünk.”¹⁰⁹

Klebelsberg és kortársai megtették, amit tehettek e téren. Nem rajtuk múltott, hogy a magyar tanyák és a magyar földművelők sorsa merőben másként alakult, mint például az általuk mintának tekintett dán és holland parasztké. Nem rajtuk múltott, hogy a korszerűen felszerelt és a városokhoz kellő infrastruktúrával kapcsolódó farmergazdaság csak álom maradt.

*

A magyar parasztság ötvenes évekbeli sorsával, a szocialista település- és oktatáspolitikával egyaránt összefügg a Klebelsberg-iskolák történetének további alakulása. A tanyai iskolák sorsát meghatározta a körzetesítés is, amikor a nagyobb településeken létesített kollégiumokba kényszerültek a tanyai

kisdiákok. Bár ezt az akciót hivatalosan az 1945 utáni oktatáspolitikánk kiemelkedő eredményeként tartották számon, egyértelmű pozitív megítélése vitatható.

A tanyai kollégiumok ötlete egyébként nem újkeletű, ehhez hasonlítható elképzelésekkel már a múlt század iskolatörténetében is találkozunk. 1883-ban Kiskunhalas városa azzal tért ki a főispán által rendeletbe foglalt iskolaépítés elől, hogy inkább „szeretetházat állít fel a városban, amelybe a tanyai gyerekeket bekényszeríti, s a városi iskolában részesülhetnek majd oktatásban”.¹¹⁰ Ugyanitt 1901-ben az egyik iskolaszéki tag indítványozta, hogy „határterületükön több iskola ne szerveztessék, hanem az arra alkalmas helyen, a pusztai tankötelesek részére egy nagyobb szabású, bennlakással egybekötött iskola építtessék”.¹¹¹ Klebelsberg tervei között is szerepeltek tanyai internátusok, több helyen konkrét tárgyalások is folytak ezek létesítéséről, de kevés eredménnyel.¹¹² Kecelen is foglalkoztak az internátus kérdésével, és elsősorban olyan okok miatt utasították el a tervet, amelyek a néhány évtizeddel későbbi körzetesítés során is felmerültek aggályként: drága, hiszen a kollégiummal együtt a belterületen újabb iskolát is kell építeni; a tanyai lakosoknak gondot jelent a kollégiumi lakás és ételmezés külön költsége; nevelési szempontból sem helyes a gyerekek családból való túl korai kiszakítása; és végül: a parasztember „az iskolai órák után gyermekét az eke szarvánál meg a jószágnál akarja látni, egyrészt takarékoságból, másrészt meg azért is, hogy a mezei munka a vérévé váljon, mint ahogy azzá is kell válnia, mert különben rendes gazda sohasem lesz belőle.”¹¹³

A kollégiumépítések, körzetesítések meghatározták a Klebelsberg-féle akció keretében épült iskolák sorsát is. A kiváló minőségben átadott, és – mint az eltelt évtizedek bizonyították – időtálló, célszerű és esztétikus épületek többsége feleslegessé vált. Volt bennük téesz-raktár, munkásszállás, szükséglakás, libanevelő..., s inkább a kivételek közé tartoznak azok, amelyeket nem adtak el fillérékért a helyi tanácsok. A tanyavilág elvesztette iskoláit és kultúrcentrumait, s aki csak tehette, városba költözött az infrastruktúra, művelődési lehetőségek és többnyire távlatok nélkülivé lett tanyavilágból.

¹⁰⁷ Bánkiné Molnár E. 1987. 109.; Bocsánczy L. 1928. 470. A korábbi tanyai népkönyvtárak anyagának összetételéről, a tanyai nép számára való használhatatlanságáról Móra Ferenc írt: Szegedi Szemle 1928. jún. 9. (Milljon Stuart és Hüppe Szaniszló a szegedi tanyákon. Apelláta gróf Klebelsberg kultuszminiszter úrhoz), uarról: Hübner József, Szegedi Szemle 1928. júl. 2. (A szegedi tanyai népkönyvtárak és az iskolán kívüli népművelés).

¹⁰⁸ NH 1927. máj. 22. Az Alföldi kulturális helyzete. A NH kultúr-ankétja.

¹⁰⁹ Az Alföld, a kossuthi gondolat és a tömegműveltség. Pesti Napló 1929. júl. 7.

¹¹⁰ Nagy Szeder 1. 1936. 61.

¹¹¹ Lakatos V. 1979. 20.

¹¹² Szombatfalvy Gy. 1928. 70.

¹¹³ Kis-Erős főtanfelügyelő jelentése az érseki helynöknek, Kalocsa, 1925. nov. 30., Kurcz Adolf plébános levele az Érseki Hatósághoz, Kecel, 1926. febr. 2. KÉL I. Kecel isk. ir.

Mindez azonban nem csökkenti Klebelsberg Kuno kultuszminiszter és munkatársai érdemeit az iskolaszervezés, iskolaépítés és általában a tanyavilág gazdasági és kulturális felemelése terén.

ÖSSZEGZÉS

A Klebelsberg-féle iskolaépítési akció egyedülálló teljesítmény a magyar iskolák történetében. A fentiekben az akció kiemelt területére, a Duna–Tisza közére vonatkozó források segítségével igyekeztem érzékeltetni a minden részletében átgondolt és máig tanulságos szervezési és kivitelezési munkák fontos mozzanatait.¹¹⁴ A „sürgősségi” akciót valóban nagyon gyors ütemben valósították meg, ám ezzel párhuzamosan a minőség is elvárt követelmény volt. A kultuszminiszter megnyilvánulásai (írásai, beszédei) mind azt erősítették, hogy átlátja az ország iskolaügyi helyzetét, ismeri a részleteket, és konkrét tervek megvalósításáért küzd. Az egykori Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és a teljes Duna–Tisza köze mellett az ország más vidékein is voltak olyan helyszínek, ahol ugyanabban az időben nagyobb lélegzetű építkezésekre került sor. Nagyszabású akció zajlott például a szegedi és a debreceni tanyavilágban, Szabolcs megyében és Zala megye letenyei járásában is.

A típustervek vagy azok adaptált változatai alapján felépült iskolaépületek és az iskolakertek, udvarok azt az üzenetet is hordozták, hogy a tanyavilágban is lehetséges az igényes és esztétikus környezet. Az életszerűsége törekedtek azzal a követelménnyel, hogy minden kisiskolás számára lehetőleg 4 km-es távolságon belül elérhető legyen az iskola. A környező tanyák számára is mintát adott az iskolatelek, ahol volt kút, járda, kulturált melléképületek, ólak, illemhelyek, kert és virágos előkert.

Az új épületekben megújult tartalmi munka folyt, amelynek keretében nagy figyelmet fordítottak a hazafias nevelésre és a gyakorlati oktatásra, az életre való felkészítésre, amint ezt a népiskolák új tantervében (1925. május 14.) rögzítették is: „A népiskola célja a hazának vallásos, erkölcsös, értelmes és öntudatosan hazafias polgárokat nevelni, akik az általános műveltség alapelemeit bírják, és képesek arra, hogy ismereteiket a gyakorlati életben értékesítsék.” Ezt a célt szolgálták például a Szent István Társulat által kiadott új tankönyvek és tanítói vezérkönyvek. Az iskolai ünnepségek a környéken lakók számára is ünnepet jelentettek. Kevésbé tartja számon a köztudat, hogy Klebelsberg nevéhez köthető az Anyák Napja, a Madarak és Fák Napja és március 15-e megünneplése iskolai keretben. A nemzeti jelképek, a címer és a zászló tisztelete és a tanulókkal való megismertetése is a miniszter elvárásai közé tartozott. Ezek alapján is az utókor tisztelete illeti az egykori kultuszminisztert.

Napjaink közismert politikusa és Klebelsberg tisztelője egy 2022-ben megjelent írásában így írt az emlékezetpolitikáról: „Klebelsberg a poros, olajos szerkezetben a konok acélrugó. Sohasem értettem mohó sietését, tervben és tettben való telhetetlenségét. Most már látom, hogy valami ösztön csilingelt benne: az idő rövid, magyar embernek sietni kell, mert századokat késtünk – így emlékezett a magyar politikatörténet legnagyobb kultúrpolitikusára Ravasz László református püspök. S valóban, nekünk ebben a hazában mindig az az érzésünk, hogy késésben vagyunk, még az emlékezetpolitikában is a kései utókor hozza helyre azokat a mulasztásokat, amelyeket az elődeik adósságként felhalmoztak. Így vagyunk gróf Klebelsberg Kuno megítélésével is, akinek a nevét évtizedeken keresztül alig lehetett kiejteni vagy leírni.”¹¹⁵ A magyar kultúra mindkét jeles személyiségével maximálisan egyetérthetünk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Asztalos József: A népoktatási statisztika újabb adatai. In: Magyar népoktatás. Budapest, 1928., 15–41.

Asztalos József: Kecskemét város közoktatásügye. In: Kecskemét th. város statisztikai megvilágításban. Klny. Magyar Statisztikai Szemle, Budapest, 1935. (XIII.) évf. 5 sz. 87–92.

Bánkiné Molnár Erzsébet: Fejezetek Kiskunfélegyháza közművelődésének történetéből 1920–1930. Bács-Kiskun megye múltjából IX. Közművelődés. Szerk. Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1987. 87–124.

Benisch Artúr: Az iskolaépítési akció. In: Magyar Népoktatás. Budapest, 1928. 97–127.

¹¹⁴ Terjedelmi okokból mellőztük a hosszú adatsorok, névsorok, táblázatok közlését. Ezeket lásd többek között: Székelyné Körösi Ilona 1992. (Cumania 13.) és 1994. (Levéltári Füzetek XI.) kiadványokban.

¹¹⁵ L. Simon László: „A kultúrpolitika hosszú lejáratú váltó”. Magyar Nemzet, 2022. október 9.

- Békés József: Iskolaavatások 1926-ban. Kecskeméti Szemle, 1988. szept., 25–26.
- Bíró Ádám (szerk.): Évi jelentések a kecskeméti községi elemi népiskolákról. 1926., 1927. (1927-től szerk.: Joós Ferenc).
- Bocsánczy Lukács szerk.: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósági iskolán kívüli népművelési bizottságának 1. Évkönyve. Budapest, 1928.
- Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1926. 59–70. (Az 1926. évi VII. tc.)
- Glatz Ferenc: Nemzeti kultúra – kulturált nemzet 1867–1987. Bp., 1988.
- Glatz Ferenc: Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917–1932) Budapest, 1990.
- Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926. Budapest, 1927.
- Gróf Klebelsberg Kuno: Jöjjetek, harmincas évek! Budapest, 1930.
- Gróf Klebelsberg Kuno: Neonacionalizmus. Budapest, 1928.
- Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete 1994. A Gróf Klebelsberg Kuno Alapítvány Füzetei 1. Szerk. Klebelsberg Éva. Budapest, 1994.
- Husztai József: Gróf Klebelsberg Kuno életműve. Budapest, 1942.
- Iványosi-Szabó Tibor szerk.: Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez. Kecskemét, 1985.
- Joszt (Joós) Ferenc: A kecskeméti községi iskolák története 1877-től 1927-ig. A Kecskeméti Közlöny Évkönyve 1928. 136–147.
- Kiss Barnabás: Kecskemét múltja és jelene rövid vázlatban. Kecskemét, 1939. (Klly. PPSK vm. és Kecskemét th. város adattára)
- Kiss Tamás, T.: Klebelsberg Kuno népiskolaépítési programjáról. Módszertani Közlemények. 1986. 4. 249–252.
- Kiss Tamás, T.: Klebelsberg Kuno. Magyar Pantheon sorozat. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1999.
- Kornis Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Budapest, 1927.
- Kovács Alajos: Kecskemét lakosságának összetétele. Kecskemét város statisztikai megvilágításban. Klly. Magyar Statisztikai Szemle 1935. (XIII.) évf. 5. sz. 2–26.
- Lakatos Vince: Mécsvilágnál. Budapest, 1979.
- Lakatos Vince: Krónika a kun pusztákról. Kecskemét, 1988.
- Merétey Sándor: Kecskemét a gyermek városa. Kecskemét város statisztikai megvilágításban. Klly. Magyar Statisztikai Szemle 1935. (XIII.) évf. 5. sz. 78–87.
- Mészáros István: Klebelsberg iskolareformja. In: Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete 1994. A Gróf Klebelsberg Kuno Alapítvány Füzetei 1. Szerk. Klebelsberg Éva. Budapest, 1994. 41–48.
- Nagy Szeder István: Kiskun-Halas város története oklevéltárral III. rész: Kiskun-Halas város egyházainak, iskoláinak és közművelődésének története. Kiskunhalas, 1936.
- Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét thj. város adattára. Szerk. Csatár István–Hovhannesian Eghia–Oláh György. Kecskemét, 1939.
- Pogány Frigyes: A magyar népoktatás története. In: Magyar Népoktatás. Budapest, 1928. 143–185.
- Sárközi István: Klebelsberg Kuno kultúrpolitikája és annak szegedi aspektusai. Tanulmányok Csongrád megye történetéből. Szerk. Farkas József. Szeged, 1979. 187–215.
- Szalay József: Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete. Szeged, 1933.
- Szappanos Jolán: A nagy pusztán. Kecskemét, 1981.
- Szappanos Sándor: Kecskeméti tanyai közigazgatásának megszervezése. Kecskemét, 1939.
- Szily Kálmán: Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete. Budapest, 1943.
- Székelyné Kőrösi Ilona: A népoktatás története (Kecelen). Kecel története és néprajza. Szerk. Bárh János. Kecel, 1984. 455–495.
- Székelyné Kőrösi Ilona: A kecskeméti iskolák történetéből. A két világháború között. Kecskeméti Szemle, 1988. aug. 27–28.
- Székelyné Kőrösi Ilona: Klebelsberg-iskolák a Duna-Tisza közén. Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében. Szerk.: Sztrin-kó István. Kecskemét, 1988. 144–151.

Székelyné Kőrösi Ilona: Tanyai iskolaépítési akció Kecskeméten 1926-ban. *Cumania* 13. Szerk.: Bárh János. Kecskemét, 1992. 303–342.

Székelyné Kőrösi Ilona: A kecskeméti tanyai iskolaépítések Klebelsberg idején. Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete 1994. Gróf Klebelsberg Kuno Alapítvány Füzetek 1. Szerk. Klebelsberg Éva. Budapest, 1994. 55–61.

Székelyné Kőrösi Ilona–Szepes Lajos szerk.: „Én iskolám, köszönöm most neked” Iskolatörténeti adattár 1. Kecskemét, 1997.

Székelyné Kőrösi Ilona: Tanyai iskolaépítési akció a Duna–Tisza közén (1926–1930). *Oktatás, oktatáspolitikai, iskolai élet a XX. század első felében. Levéltári Füzetek XI.* Szerk. Tóth Ágnes. Kecskemét, 1994., 5–66.

Szombatfalvy György: A népoktatás akadályai és hiányai. In: *Magyar Népoktatás*. Budapest, 1928. 41–68.

Szombatfalvy György: Az elemi oktatás újabb fejlődése. In: *Magyar Népoktatás*. Bp. 1928. 63–75.

Tájékoztató elemi iskoláink fejlesztéséről. VKM, Bp. 1930.

Thirring Lajos: Kecskemét mint tanyaváros. Kecskemét város statisztikai megvilágításban. *Klny. Magyar Statisztikai Szemle*, 1935. (XIII.) évf. 5. sz. 52–77.

T. Molnár Gizella: Klebelsberg, az iskolaépítő. Szeged, é. n.

Tőkéczi László: Egy elfelejtett kultúrpolitikus – Klebelsberg Kuno. *Századvég*, 1986. 110–197.

Tőkéczi László: „A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter” Gróf Klebelsberg Kuno. Kairosz, Budapest, 2013.

Ujváry Gábor: Egy európai formátumú államférfi, Klebelsberg Kuno (1875–1932) *Kronosz*, Budapest, 2014.

RÖVIDÍTÉSEK

BCT= Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926. Budapest, 1927.

BKML = Bács-Kiskun Megyei Levéltár

CN = Ceglédi Napló

CsM = Csonka-Magyarország

FH = Félégyházi Hírlap

FK = Félégyházi Közlöny

Félégyházi Újság

isk. ir. = iskolai iratok

isk. sz. jkv. = iskolaszéki jegyzőkönyv

KÉL = Kalocsai Érseki Levéltár

képv. t. jkv. = képviselőtestületi jegyzőkönyv

KL = Kecskeméti Lapok

KH = Kunsági Hírlap

KkfH = Kiskunfélegyháza

közy. jkv. = közgyűlési jegyzőkönyv

MNL BKML = Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára

NK = Nagykőrösi Híradó

NL = Néptanítók Lapja

OFB = Országos Földbirtokrendező Bíróság

ONÉA = Országos Népiskolai Építési Alap

polg. m. ir. = polgármesteri iratok

rk. = római katolikus

th. város = törvényhatósági jogú város